

ULUSLARARASI HUKUK BAKIMINDAN KUDÜS

Dr. Tayfur YUMUŞAK*

Öz

Kudüs'e dair sorunlar; modern Siyonizm fikrinin yeşermesi ve İngilizlerin Kudüs'ü işgal etmesi ile başlamıştır. Modern Siyonizm; Yahudilerin Kudüs'e dönmeleri ve tarihi yurtlarında devlet kurma idealini içermektedir. Bu kapsamda işgalci İngiltere önce Kudüs'ü manda idaresi altına almış, ardından bölgeye yoğun bir Yahudi göçü yapılmasına izin vermiştir. Sonrasında Yahudilere toprak edinme hakkı vermiştir. Demografik yapıyı değiştiren bu kararların ardından Filistin halkının yok sayılması self determinasyon hakkının açık ihlalidir. Manda idaresinin sona ermesi ile İsrail'in Kudüs'ün önce batısını ardından doğusunu işgal yoluyla ele geçirmesi kuvvet kullanma yasağına aykırıdır. Her ne kadar, kuvvetin meşru savunma kapsamında kullanıldığı ileri sürülmüşse de buna ilişkin şartlar oluşmamıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Kudüs'teki ihlallere ilişkin kararları bağlayıcı değildir. Bağlayıcı karar verme yetkisine sahip Güvenlik Konseyi ise daimî üyelerin vetosu nedeniyle karar alamamaktadır. Şu hâlde; Filistin halkının Kudüs'te devam eden işgale karşı meşru savunma hakkını kullanması, bu kapsamda kendisine yardım etmek üzere bazı devletleri topraklarına davet etmesi zorunludur.

Anahtar Kelimeler

• Kudüs • Self-Determinasyon Hakkı • Kuvvet Kullanma Yasağı • Meşru Savunma • Birleşmiş Milletler Sisteminin Etkisizliği

* Dr. Uluslararası Hukuk Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye | Dr. /Department of International Law, Ankara, Türkiye

✉ tayfur.yumusak@hotmail.com • ORCID 0000-0002-7901-5090.

✎ **Atıf Şekli** | **Cite As:** YUMUŞAK, Tayfur: "Uluslararası Hukuk Bakımından Kudüs", SÜHFD, C. 32, S. 4, 2024, s.1961-1997.

✎ **İntihal** | **Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

✎ Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. | This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

AL-QUDS IN TERMS OF INTERNATIONAL LAW

Abstract

Problems regarding Al-Quds started with the emergence of the idea of modern Zionism and the occupation of Al-Quds by the UK. Modern Zionism included the ideal of Jews returning to Al-Quds and establishing a state in their historical homeland. In this context, occupying the UK firstly took Al-Quds under mandate and then allowed intense Jewish immigration to the region. Then it gave the Jews the right to acquire land. Ignoring the Palestinian people after these decisions that changed the demographic structure is a clear violation of the right to self-determination. With the end of the mandate, Israel's occupation of first the west and then the east of Jerusalem is against the prohibition of using force. Although it has been claimed that force was used within the scope of legitimate defense, the conditions for this have not been met. The decisions of the UN General Assembly regarding violations in Al-Quds are not binding. The Security Council, which has the authority to make binding decisions, cannot make decisions due to the veto of the permanent members. In this case; it's imperative that Palestinian people exercise their right to legitimate defense against the ongoing occupation in Al-Quds and at the same time invite some states to their territory to help them.

Keywords

• Al-Quds • Right to Self-Determination • Prohibition on the Use of Force • Self Defence • Ineffectiveness of the United Nations System

GİRİŞ

Kudüs sorununun ilk ortaya çıkışı, 1917 yılında İngiliz işgali ile başlamıştır. İşgal ile birlikte İngiltere, modern Siyonizm'in de etkisiyle bölgeye Yahudi göçü yapılmasına izin vermiş, Yahudiler'e toprak edinme hakkı vermiştir. Kudüs'ün demografik yapısını bozan bu kararlar, Arap - Yahudi çatışmalarına neden olmuştur. Self determinasyon hakkının ihlali üzerinden çıkan çatışmalar; 1948 yılında İngiltere'nin manda yönetiminin sona ermesinden sonra savaş boyutuna evrilmiş, bu şekliyle Arap – İsrail savaşları başlamıştır. Bu savaşlar neticesinde İsrail ilk olarak Kudüs'ün batısını ardından doğusunu ele geçirmiştir. Bu durum; Filistin halkı tarafından kuvvet kullanma yasağının ihlali; İsrail tarafından ise meşru savunma hakkının kullanılması olarak nitelendirilmiştir. Meydana gelen savaşları önleme ya da durdurma bakımından Birleşmiş Milletler sistemi son derece yetersiz ve etkisiz kalmıştır.

Bu açıklamaların ardından uluslararası hukuk veçhesiyle Kudüs'te meydana gelen sorunlar; "self determinasyon ilkesi", "kuvvet kullanma

Yasağı” ve “Birleşmiş Milletler kararlarının uygulanması” hususları üzerinden açıklanmıştır. Sayılan bu sorunlara ilişkin taraflar arasında görüş farklılıkları bulunmaktadır. Farklılık genel olarak “manda idaresinin kötüye kullanılması”, “meşru savunmada saldırının varlığı” ve “ulusal yetkinin varlığı halinde Birleşmiş Milletler’in karar alamaması” görüşleri üzerinde düğümlenmektedir.

Makalede uluslararası hukuk bakımından Kudüs’teki sorunlara, bu sorunlar üzerine tarafların görüşlerine, nihayetinde bunlara ilişkin görüş ve önerilerimize yer verilmiştir.

I. KUDÜS ŞEHRİNİN BİR SORUN OLARAK ORTAYA ÇIKMASI

M.Ö. 18. yüzyılda Hz. İbrahim Kenan diyarına göç etmiştir. Yahudi inancına göre göç edilen bu toprakların İbrahim’in soyundan gelenlere vaat edildiği ileri sürülmüştür. “*Vaat edilmiş topraklar*” deyimini buradan gelmektedir. Hz. İbrahim’in Kenan diyarına göç etmesinden sonra onun soyundan gelen İsrailoğulları¹, bu topraklarda yaşamaya devam etmişlerdir². İsrailoğulları bir süre Kenan diyarında yaşadıkdan sonra Mısır’a göç etmiştir. Burada huzur ve sükûn içerisinde yaşamışlardır. Ancak ilerleyen dönemlerde Mısır’a hükmeden Firavun bunlara zulmetmiş, bunun üzerine tekrardan Kenan diyarına yani Filistin topraklarına göç etmek zorunda bırakılmışlardır³. Buraya geldiklerinde İsrail Krallığı’nı kurmuş ve

¹ Hz. İbrahim’in çocuklarından İsmail Hicaz’a; İshak Filistin’e gönderilir. Hz. İshak’ın büyük oğlu Yakup’un adı İsrail’dir. Allah’ın kulu anlamı gelir. Bunun soyundan gelenlere İsrailoğulları denmektedir, bkz. **ÇEVLİKLİ-FANDAĞ**, Ezgi, Uluslararası Alanda Kudüs’ün Siyasi ve Hukuki Statüsü, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Bursa, 2017 s. 23; **DAĞ**, Akın, Birleşmiş Milletler Antlaşması Kapsamında Bireysel Meşru savunma Hakkı Örnek Olay İsrail - Filistin Çatışması, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bölümler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İzmir, 2014; s. 81; **KOŞAL**, Yusuf, İsrail Devleti’nin Kuruluşu ve Filistin Direniş Örgütleri, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Bingöl, 2021, s. 11.

² **YILDIZ - BAYRAK**, Handan, Kur’an’da Kudüs ve Mescid-i Aksa, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı, Konya, 2019, s. 28; **KOŞAL**, s. 9.

³ “*Bu zulümden kurtulmak için İsrailoğulları’ndan Hz. Musa, M.Ö. 13. yüzyılda kendi kavmini Mısır’dan çıkarıp kaçırmıştır*”, açıklamalar için bkz. **KARAKÖSE**, Hasan: “Filistin ve Kudüs Meselesine Genel Bir Bakış (XIX. Yüzyılın Ortasından XX. Yüzyıl Ortalarına Kadar)”, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED), C. 4, S. 2, 2018, s. 151.

Kudüs'ü ele geçirerek hem başkent hem de dini merkez ilan etmişlerdir⁴. İsrailoğulları için kutsal kabul edilen Süleyman Tapınağı, bu dönemde inşa edilmiştir⁵. İsrail Krallığı, tarih içerisindeki serüvenine bu şekilde devam ederken birden Babiller'in saldırısına uğramıştır. Babiller; Kudüs'ü işgal etmiş, Süleyman Tapınağı'nı yıkmış ve İsrailoğulları'nı buradan sürgün etmişlerdir⁶. Bir süre sonra İsrailoğulları, Kudüs'e geri dönüp Tapınağı tekrar inşa edecek olsa da bu durum uzun sürmemiş, Kudüs bu sefer Roma İmparatorluğu tarafından işgal edilmiştir⁷. Romalılar döneminde İsrailoğulları'nın Tevrat okumaları, ibadet etmeleri yasaklanmıştır. İşkence ve eziyet hüküm sürmüştür. Hz. İsa'nın dünyaya gelmesi bu döneme rastlamıştır. İşkence ve eziyet dönemini bitirmek için geldiğini söyleyen Hz. İsa'nın bu mesajı Kudüs'e yayılınca; Romalılar tarafından derhal yakalanmış, ardından Hristiyan inancına göre çarmıha gerilerek öldürülmüştür⁸. Bilahare Süleyman Tapınağı yıkılmış, İsrailoğulları'nın Kudüs'e girişi yasaklanmıştır⁹. İsrailoğulları, sürgün edilmeleri üzerine zorunlu olarak Avrupa'ya göç etmişlerdir. Bu esnada Roma İmparatorluğu, Hristiyanlık dinini kabul etmiş, Kudüs'te giderek Hristiyan nüfusu çoğunluk haline gelmiştir¹⁰. İslamiyet'in doğuşu ve yayılması neticesinde Müslüman ordular, M.S. 638 yılında Kudüs'ü ele geçirmiştir. Bu dönemde yetmiş kadar Yahudi ailesinin Kudüs'e dönüşüne izin

⁴ Kudüs sırasıyla; Persler, Rumlar, Romalılar, Araplar ve Türkler tarafından yönetilmiştir, açıklamalar için bkz. **CATTAN**, Henry: "The Status of Jerusalem Under International Law And United Nations Resolutions", Journal of Palestine Studies, C. 10, S. 3, 1981, s. 3; **TETİK**, Asiye Derya, 7. YY'dan Haçlı Hâkimiyetine Kadar Kudüs Tarihi, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarih Programı, Manisa 2018, s. 4; **ATAÖV**, Türkçeye: "Kudüs ve Devletler Hukuku", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 35, S. 1 – 4, 1980, s. 31; **KARAKÖSE**, s. 151; **DAĞ**, s. 82; **ÇEVİKLİ-FANDAJ**, s. 27.

⁵ **KARAKÖSE**, s. 151; **ÇEVİKLİ-FANDAJ**, s. 28; **TETİK**, s. 6.

⁶ **CATTAN**, s. 3; **ATAÖV**, s. 31; **TETİK**, s. 7; **ÇEVİKLİ-FANDAJ**, s. 29; **DAĞ**, s. 82; **KARAKÖSE**, s. 151.

⁷ **ÇEVİKLİ-FANDAJ**, s. 30; **DAĞ**, s. 82; **TETİK**, s. 14; **KARAKÖSE**, s. 151.

⁸ **ATAÖV**, s. 32; **ÇEVİKLİ-FANDAJ**, s. 21; Ayrıca bkz. "İslam inancına göre Hz. İsa çarmıha gerilmemiş ve Yahudiler tarafından öldürülmemiştir", açıklamalar için bkz. **TETİK**, s. 16.

⁹ **ŞEVİLİ**, Samet, İsrail Devleti'nin Kuruluşunda İngiliz Mandasının Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Bandırma, 2021, s. 27.

¹⁰ **ATAÖV**, s. 32.

verilmiştir¹¹. Böylece üç semavi dinin temsilcileri Kudüs'te yan yana yaşamaya başlamışlardır.

Buraya kadar yapılan açıklamalar üzerinden Kudüs'ün üç semavi din için kutsal olduğu sonucuna varılabilir¹². Yahudiler için Hz. İbrahim'e verildiği iddia edilen "bu topraklar sizin olacaktır" vaadi nedeniyle kutsaldır. Bunun yanı sıra Yahudilerin ilk kiblesi ve en kutsal mekânı olan Süleyman Tapınağı Kudüs'tedir. Hristiyanlar için Hz. İsa'nın Kudüs'te çarmıha gerildiğine ve burada kabre konulduğuna inanıldığı için Kudüs şehri kutsaldır. Müslümanlar için İslam'ın ilk kiblesi kabul edilen Mescidi Aksa'nın Kudüs'te bulunması sebebiyle bu şehir, Mekke ve Medine şehirlerinden sonra en kutsal şehirdir. Yahudiler Kudüs'ü 600 yıl kadar, Hristiyanlar 400 yıl kadar, Müslümanlar ise 1200 yıl kadar yönetmişlerdir¹³. Müslümanlar adına son idareyi Osmanlı İmparatorluğu üstlenmiş, 1516 ile 1917 yılları arasında toplamda 401 yıl boyunca Kudüs'ü yönetmiştir¹⁴. Bu yönetim esnasında Kudüs'te üç dinin temsilcileri barış ve huzur içerisinde yaşamışlardır. Ancak bu ortam, modern/siyasi Siyonizm fikrinin yeşermesi ve İngilizler'in Kudüs'ü işgal etmesi ile bozulmuştur.

19. yüzyılın son çeyreğine doğru Filistin'de bağımsız bir Yahudi devleti kurma ideali yeşermeye başlamıştır¹⁵. *Siyonizm* olarak adlandırılan bu ideal, modern/siyasal Siyonizm'in kurucusu Theodor Herzl tarafından uygulamaya konmuştur¹⁶. Theodor Herzl, o dönemde Osmanlı

¹¹ ÇEVLİKLİ-FANDAJ, s. 32.

¹² KÖFTÜRCÜ, Hüseyin: "Semavi Dinler Bağlamında Kudüs: Jerusalem in The Context of Abrahamic Religions", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 13, S. 71, 2020, s. 1056 vd.; ÇEVLİKLİ-FANDAJ, s. 21.

¹³ CATTAN, s. 3; ATAÖV, s. 34.

¹⁴ Kudüs'ün Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki statüsü dikkate değerdir. 1877 – 1878 yıllarında çıkarılan Özel Yönetim Düzenlemesi ile Kudüs otonom ve bağımsız bir yapıya sahip olmuştur. Otonom ya da bağımsız ifadeleri tam anlamıyla karşılanmasa da bu kelimelerle Kudüs'ün doğrudan başkent İstanbul'a bağlı olması, buradan sorumlu bir vali bulunması söz konusu olmuştur, açıklamalar için bkz. CATTAN, s. 3; ATAÖV, s. 34.

¹⁵ Bu kapsamda kullanılan Yahudiler kelimesi, bir dini bir inancı ifade etmek yerine bir ırkı ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Siyonist Kongre'de de bu kabul üzerinden hareket etmiştir, bkz. ÇEVLİKLİ-FANDAJ, s. 42; DAĞ, s. 84.

¹⁶ GÜMÜŞ, Abdurrahman, The Status of Palestine In The United Nations And Its Implications for The Israeli–Palestinian Conflict, Doktora Tezi, Boğaziçi University Institute of Social Sciences Political Science and International Relations, İstanbul, 2020, s. 73; ÇEVLİKLİ-FANDAJ, s. 43; ŞEVLİ, s. 37.

İmparatorluğu toprağı olan Kudüs'ün kendilerine satılmasını talep etmiş; ancak dönemin Padişahı II. Abdülhamit bu talebi reddetmiştir¹⁷. Padişah ret ile kalmamış, aynı zamanda Yahudilerin Kudüs'e yerleşmelerini, Kudüs'ten toprak almalarını yasaklamıştır. Kudüs'e gelecekle için kırmızı tezkere alma şartını zorunlu hale getirmiştir¹⁸. Bu koşullar içerisinde I. Dünya Savaşı başlamıştır. Savaşın devam ederken İngiltere 2 Kasım 1917 tarihinde Balfour Deklarasyonu'nu yayınlamış, deklarasyon ile Filistin'de Yahudiler için milli bir vatan kurulmasına sıcak bakıldığını, Filistin'de bulunan Yahudilerin tüm haklarına sahip çıkılacağını açıklamıştır¹⁹. Akabinde 9 Aralık 1917 tarihinde Kudüs'teki 401 yıllık Osmanlı İmparatorluğu idaresi ve 1200 yıllık İslam hâkimiyeti sona ermiş ve İngiliz işgal dönemi başlamıştır²⁰. Bu tarihte Kudüs'te hâkim nüfus Arap nüfusedir. Bunu değiştirmek isteyen İngiltere; Yahudilere toprak edinme hakkı vermiş, bunun neticesinde Kudüs'e yoğun bir Yahudi göçü başlamıştır²¹. 1933 yılında Almanya'da iktidara gelen Naziler, Avrupa'da Yahudi Soykırımı'nı başlatmışlardır. Soykırım ve devamında başlayan II. Dünya Savaşı, Avrupa'dan Filistin'e Yahudi göçünü hızlandırmıştır. 1945 yılı itibarıyla Yahudi nüfusu Filistin'de 600 bine, Kudüs'te 100 bine ulaşmıştır²². Filistin'in özellikle Kudüs'ün demografik yapısını değiştiren bu göçler, Arap – Yahudi çatışmalarını tetiklemiştir. İyice zorda kalan mandater devlet İngiltere, manda yönetiminin sona erdirilmesi ve Filistin'in geleceği konusunda karar verilmesi için konuyu 2 Nisan 1947 tarihinde

¹⁷ KARAKÖSE, s. 155; DAĞ, s. 84.

¹⁸ Alınan bütün bu önlemler Yahudilerin Kudüs'e yerleşmesini engelleyememiştir, bkz. ÇEVİLİKLİ-FANDAJ, s. 44; KARAKÖSE, s. 155.

¹⁹ HAYYAR, M, Emre: Uluslararası Hukukta Kudüs Sorunu, Kayhan, Ali Kerem/Karaoğlu, Ali Osman (Editörler), Ankara, 2023, s. 116; SAPERIA, Jordie: "Jerusalem: Legal Status, Condominium and Middle East Peace", JEAIL, C. 1, 2010, s. 176; İngiltere, I. Dünya Savaşı'nda Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi safında savaşa girmesini istemiştir. Bunun yolunun Amerika'da yaşayan Siyonistlerden geçtiğini anlamış, dolayısıyla Balfour Deklarasyonu'nu yayınlamıştır, açıklamalar için bkz. DAĞ, s. 85; ŞEVİLİ, s. 43; Deklarasyon, İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un soyadından esinlenilerek bu şekilde anılmıştır.

²⁰ Manda yönetimi Milletler Cemiyeti tarafından 24 Temmuz 1922'de onaylanmıştır, bkz. REÇBER, Kamuran, Uluslararası Hukuk, Bursa 2014, s. 294; 1922 – 1948 yılları arası sürecek olan bu dönem Milletler Cemiyeti Misakı kapsamında bir manda sistemi oluşturmuştur, bkz. CATTAN, s. 4; SAPERIA, s. 176.

²¹ DAĞ, s. 83; GÜMÜŞ, s. 74.

²² DAĞ, s. 87-88.

Birleşmiş Milletler'e taşınmıştır²³. Bundan sonra Birleşmiş Milletler üyesi Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan öncülüğündeki beş Arap devleti manda yönetiminin sona ermesi ve bağımsız Filistin devleti kurulması için talepte bulunmuştur²⁴. Buna karşın Siyonistler'de bağımsız bir İsrail devleti için çabalamıştır²⁵. Birleşmiş Milletler çalışmalarına başlamış, bunun neticesinde Filistin'de iki yapılı bir devlet kurulması kararı almıştır²⁶. Kudüs bakımından şehrin uluslararası özel statü altına alınacağı (*corpus separatum*), iki devletin de egemenliği altına girmeyeceği, Birleşmiş Milletler Vesayet Konseyi tarafından idare edileceği kararlaştırılmıştır²⁷. Alınan bu kararların ardından 14 Mayıs 1948 tarihinde İngiliz askerleri çekilmeye başlamış, aynı gün İsrail bağımsızlığını ilan etmiştir. Bundan bir gün sonra yani 15 Mayıs 1948 tarihinde de İngiliz mandası sona ermiştir. Hemen ardından İsrail, Kudüs'ün batısını işgal etmiştir²⁸.

²³ **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU**, BM'de Filistin Sorunu'nun Tarihi Arka Planı (1947 – 1975), A/AC.183/L.3, 11 Mart 1976 Tarih, Palestine question at the UN (1947-1975)/CEIRPP Historical backgrounder (A/AC.183/L.3) - Question of Palestine, (Erişim Tarihi: 14.05.2024); II. Dünya Savaşı esnasında Almanya'ya karşı Ortadoğu'da ki sömürgelerini yanında tutmak isteyen İngiltere, Araplara vaatler verir. Bu vaatlerden birisi de, Filistin'de Yahudi devleti kurdurulmayacağı vaadidir. Bu vaat, "beyaz belge vaadi" olarak anılır. Bu vaade Yahudiler, ciddi şekilde tepki gösterir ve İngiltere aleyhe propaganda yapmaya başlarlar. Bu durum, İngiltere'nin manda yönetimini sona erdirmesinin başlıca sebeplerinden birisini oluşturmuştur, bkz. BEYAZ BELGE VAADI, Churchill White Paper (1922) (jewishvirtuallibrary.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024); Bu konuda ayrıca bkz. **KASALAK**, Kadir: "İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 25, 2016, s. 73.

²⁴ Bu talep, Genel Komite tarafından reddedilmiştir, açıklamalar için bkz. **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU**, BM'de Filistin Sorunu'nun Tarihi Arka Planı (1947 – 1975), A/AC.183/L.3, 11 Mart 1976 Tarih, Palestine question at the UN (1947-1975)/CEIRPP Historical backgrounder (A/AC.183/L.3) - Question of Palestine, (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

²⁵ **DAĞ**, s. 90.

²⁶ **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU**, 181(II) sayılı Karar, 29 Kasım 1947 Tarih, NR003888.pdf (un.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

²⁷ Bu karar İsrail tarafından kabul edilmekle birlikte Filistin halkı tarafından kabul edilmemiş, açıkça reddedilmiştir, bkz. **GÜMÜŞ**, s. 76; **SAPERIA**, s. 177; **CATTAN**, s. 4.

²⁸ **ÇİÇEK**, Fehmi, İsrail'in Filistin Devletinde Yerleşimcilik Politikasının Uluslararası Hukuk ve Devletin Unsurları Bakımından Sonuçları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Programı, İstanbul, 2022, s. 36; Filistinliler bugünü felaket (El Nakba) günü olarak kabul ederler, açıklamalar için bkz. **DAĞ**, s. 82; "İsrail kuruluş tarihi olan 15 Mayıs 1948'den önce ya da sonra, Birleşmiş Milletler'in çizdiği haritaya saygı göstermedi.

Bunun üzerine İsrail ile Mısır, Suriye, Ürdün ve Lübnan devletleri arasında savaş başlamıştır. Arap devletleri ile İsrail arasında meydana gelen bu ilk savaş, 1949 yılında imzalanan ateşkes andlaşmaları ile durmuştur²⁹. Andlaşmalar neticesinde Filistin toprakları; Mısır, Ürdün ve İsrail arasında bölüşülmüştür. Ateşkes andlaşmalarının Kudüs bakımından önem taşıyan kısmında ise şehrin batısı İsrail'e, doğusu Ürdün'e bırakılmıştır³⁰. Ancak bu taksimat, taraflar arasında kalıcı bir barışa hizmet etmemiştir. Gerginliğin tırmanması üzerine 5 Haziran 1967 tarihinde İsrail; Mısır, Suriye, Ürdün ve Filistin'e saldırmıştır. Altı gün süren savaş neticesinde İsrail; Mısır'dan Sina Yarımadası'nı, Suriye'den Golan Tepeleri'ni, Filistin'den Gazze ve Batı Şeria bölgelerini ele geçirmiştir³¹. Ayrıca Kudüs'ün doğusunu da bu savaş neticesinde Ürdün'den almıştır³². Son haliyle Kudüs'ün tamamı İsrail'in eline geçmiştir³³. Bu savaşlar, sorunları sona

Yahudi devleti toprağı olarak bilinen bölgeyi işgal ettiği gibi, gene önerilen Arap devletine ait olacak toprakların önemli bir bölümüne de el koydu", bkz. ATAÖV, s. 41; SAPERIA, s. 177 – 178.

- ²⁹ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne sunulan 1949 Ateşkes Andlaşmaları şu şekildedir: İsrail – Mısır Genel Ateşkes Andlaşması (24 Şubat 1949) Egyptian-Israeli General Armistice Agreement | UN Peacemaker (Erişim Tarihi: 14.05.2024); İsrail – Lübnan Genel Ateşkes Andlaşması (22 Mart 1949) Israeli-Lebanese General Armistice Agreement | UN Peacemaker (Erişim Tarihi: 14.05.2024); İsrail – Ürdün Genel Ateşkes Andlaşması (3 Nisan 1949) Hashemite Jordan Kingdom-Israel General Armistice Agreement | UN Peacemaker (Erişim Tarihi: 14.05.2024); İsrail – Suriye Genel Ateşkes Andlaşması (20 Temmuz 1949) Israeli-Syrian General Armistice Agreement | UN Peacemaker (Erişim Tarihi: 14.05.2024).
- ³⁰ Ne var ki, böyle bir bölünme hukuken egemenlikten vazgeçme anlamına gelmez, bkz. ATAÖV, s. 46; ayrıca bkz. KURT, Rıza, The Impact of The United States of America's Decision on Jerusalem on the Future of International Law and the United Nations, Bahcesehir University Social Sciences Institute Global Affairs Master Program Master Thesis, İstanbul, 2018, s. 41; DAĞ, s. 95; GÜMÜŞ, s. 77; İsrail savaştan hemen sonra 1949'da Kudüs'ün batısını başkent olarak ilan etmiş, parlamentosunu buraya taşımıştır. Buna karşın Ürdün, Kudüs'ün doğusunu ilhak ettiğini açıklamıştır. Ancak bu ilan ve ilhak girişimleri uluslararası toplum tarafından kabul görmemiştir, açıklamalar için bkz. SAPERIA, s. 178.
- ³¹ BATUK, Cengiz/MERT, Rabia: "Çatışan Kutsalların Ortasındaki Şehir: Kudüs", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C.17, S. 2, 2017, s. 137.
- ³² SAPERIA, s. 178; GÜMÜŞ, s. 79; CATTAN, s. 4.
- ³³ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini talep etmiştir, Karar için bkz. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ, 242 sayılı Karar, 22 Kasım 1967 Tarih, NR024094.pdf (un.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024); Doktrinde bu Kararın açıkça Kudüs'e yer verilmediğinden ötürü bir belirsizliğin olduğu ileri sürülmüştür, bkz. SAPERIA, s. 178.

erdirmemiş, aksine günümüze kadar devam eden Kudüs sorununu miras bırakmıştır. Aşağıda, Kudüs'e dair ortaya çıkan sorunlara, tarafların buna ilişkin görüşlerine ve uluslararası hukuk bakımından çözüm önerilerine yer verilmiştir.

II. KUDÜS SORUNUNUN ULUSLARARASI HUKUK BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Uluslararası hukuk bakımından Kudüs'e dair üç ana sorun bulunmaktadır. Bunlardan ilki *self determinasyon hakkı* üzerinde düğümlenmektedir. Filistin görüşü, kendi kaderini tayin etme hakkı üzerinden yükselmektedir. Bir başka ifade ile Filistin tarafı, manda yönetiminin sona ermesi ile birlikte kendi toprakları üzerinde başkenti Kudüs olan bağımsız bir devlet kurma görüşüne sahiptir³⁴. Buna karşın İsrail tarafı, kendi görüşünü oluştururken tarihi arka plana yaslanmaktadır. Yukarıda da açıklandığı üzere İsrailoğulları; yüzyıllar önce ve boyunca Filistin topraklarında yaşamış, çeşitli zulüm ve baskılar neticesinde bu topraklardan sürgün edilmişlerdir. Tarihi, kültürel ve hukuki haklar iddiasıyla Filistin topraklarında başkenti Kudüs olan bağımsız bir İsrail devleti görüşünü savunagelmışlerdir³⁵. Birleşmiş Milletler'in 181(II) numaralı kararını da, Yahudilerin *self determinasyon* hakkına sahip olduğu yönüyle referans almışlardır³⁶. İkinci ana sorun, *kuvvet kullanma yasağı* üzerinden ortaya çıkmaktadır. Filistin tarafı, Birleşmiş Milletler Şartı m. 2/4'e aykırı bir şekilde topraklarının işgal edilerek kuvvet kullanıldığı görüşünderken³⁷; İsrail tarafı ise Birleşmiş Milletler Şartı m. 51'de yer alan meşru savunma ilkesi kapsamında kuvvet kullanıldığı görüşündedir³⁸. Üçüncü ve son ana sorun ise *Birleşmiş Milletler kararlarının uygulamaya konması* hakkındadır. Filistin tarafı; Birleşmiş Milletler tarafından alınan kararların uygulamaya konmadığını, uluslararası hukukun çiğnendiğini ileri sürmekte ve bu kapsamda haklarının iade edilmesini talep etmektedir³⁹. Buna karşın

³⁴ REÇBER, s. 294; ATAÖV, s. 35.

³⁵ GÜMÜŞ, s. 73; ÇEVİKLİ-FANDAJ, s. 43; ŞEVİLİ, s. 37.

³⁶ BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU, 181(II) sayılı Karar, 29 Kasım 1947 Tarih, NR003888.pdf (un.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024); İsrail bir yandan bu kararın referans alırken diğer yandan Kudüs'ü işgal ederek bu kararı yok saymaktadır.

³⁷ ÇİÇEK, s. 36.

³⁸ CÖMERT, İbrahim, Önleyici Meşru Savunma ve Uluslararası Hukuktaki Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Çankaya, 2006, s. 89.

³⁹ ATAÖV, s. 34.

İsraail tarafı, Birleşmiş Milletler tarafından alınan kararların kendi ulusal yetkisi kapsamında olduğunu dolayısıyla Birleşmiş Milletler'in bu konuda karar alamayacağını, bu hususun baştan Birleşmiş Milletler Şartı m. 2/7'e aykırı olduğu görüşündedir⁴⁰. Bunun yanı sıra Birleşmiş Milletler kararlarının genel olarak bağlayıcı olmadığını bu kararların tavsiye niteliğinde olduğunu ileri sürmüştür⁴¹. Bu üç ana soruna aşağıda sırasıyla ve kapsamlı bir şekilde değinilmiştir.

A. Self Determinasyon Hakkı Bakımından

Milletler Cemiyeti Misakı'nın 22. maddesine göre daha önce kendilerini yöneten devletlerin egemenliğinden çıkmış, çağdaş dünyanın özellikle güç koşulları altında kendi kendilerini yönetme yeteneğinden henüz yoksun halklarının oturduğu sömürgelere ve ülkelere manda rejimi uygulanır⁴². Bu topluluklar, kendi kendini yönetme yeteneğine haiz oldukları vakitte bağımsız bir devlet olma hakkını elde ederler⁴³. Bu toplulukları geçici olarak yönetecek mandater devletin belirlenmesinde her şeyden önce bu toplulukların dilekleri göz önünde bulundurulur⁴⁴. Milletler Cemiyeti'nden sonra kurulan Birleşmiş Milletler, Şartında yer verdiği hüküm ile vesayet altındaki halkların kendi kendilerini yönetebilme yeteneğine sahip olmalarını ve bağımsızlıklarına kavuşmalarını amaç edinmiştir⁴⁵. Şu hâlde manda ya da vesayet sisteminin amacı; bu statü altına konan toplulukların kendi kendini yönetebilme yeteneğini kazanabilmelerine ve bağımsızlıklarını elde edebilmelerine yardım etmektir. Misak ve Şart ile getirilen self determinasyon hakkından başka bir şey değildir. Self determinasyon hakkı, bir halkın kendi geleceğini tayin etmesi hakkıdır⁴⁶.

⁴⁰ ATAÖV, s. 34.

⁴¹ ATAÖV, s. 34.

⁴² MİLLETLER CEMİYETİ MİSAKI 22. madde 1. fıkra.

⁴³ MİLLETLER CEMİYETİ MİSAKI 22. madde 4. fıkra.

⁴⁴ MİLLETLER CEMİYETİ MİSAKI 22. madde 4. fıkra son cümle.

⁴⁵ BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ŞARTI 76. madde (b) bendi; Birleşmiş Milletler Şartı'nın 1 ve 55. maddelerinde self determinasyon hakkı tanınmıştır.

⁴⁶ AURELİU, Critescu: The Right To Self-Determination Historical And Current Development on the Basis of United Nations Instruments: New York, United Nations, 1981, s. 3; DOĞAN, İlyas, Devletler Hukuku, Ankara 2013, s. 181; PAZARCI, Hüseyin, Uluslararası Hukuk, Ankara 2018, s. 156; KOÇAK, Mustafa: "Self Determinasyon Hakkı Ve Self Determinasyon Hakkı Teorileri", DÜHFD, C. 23, S. 38, 2018, s. 94; KÜTÜKÇÜ, M. Akif, "Uluslararası Hukukta Self-Determinasyon Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi S. 12, 2004, s. 261; Aykırı görüş olarak Reçber Hocamız self determinasyon hakkının günümüzde

Bir halkın bağımsız devlet kurmak dâhil dilediği devlete bağlı olmayı seçme hakkını belirtmektedir. Uygulamada yalnızca sömürgelelikten kurtulma durumunda self determinasyon hakkının varlığı kabul edilmektedir. Bunun yerine bir devletten ayrılıp bağımsız bir devlet kurulması halinde bu hak geçerli olmaz, zira ülkelerin bütünlüğü ihlal edilmektedir⁴⁷.

Self determinasyon hakkına ilişkin genel açıklamalar bunlar olmakla birlikte hem Filistin tarafı hem de İsrail tarafı kendilerinin self determinasyon hakkına sahip oldukları iddiasındadır. Bununla beraber uluslararası hukuk veçesi ile soruna yaklaşıldığında gerek İngiltere'nin gerekse de Milletler Cemiyeti ile Birleşmiş Milletler idarelerinin self determinasyon hakkına aykırı davrandıkları açıktır⁴⁸. Bunun sebepleri şu şekilde ifade edilebilir:

- İngiltere 2 Kasım 1917 tarihinde Balfour Deklarasyonu'nu kabul etmiştir. Bu deklarasyon ile Filistin'de Yahudiler için milli bir vatan kurulmasına sıcak bakıldığını, Filistin'de bulunan Yahudilerin tüm haklarına sahip çıkılacağını açıklamıştır⁴⁹. Deklarasyon sonrası İngiltere, 9 Aralık 1917 tarihinde Kudüs'ü ele geçirip burayı işgal etmiştir. Bu işgalin ardından 24 Temmuz 1922 tarihinde Milletler Cemiyeti'nin onayıyla İngiliz mandası dönemi başlamıştır⁵⁰. Ancak bu sürecin Milletler Cemiyeti Misakı'na aykırı olduğu açıktır. Zira Filistin halkı, kendi toprakları üzerinde Yahudiler'e bazı haklar veren İngiltere'yi mandater devlet olarak kabul etmemesine rağmen Milletler Cemiyeti bu kabulsüzlüğü/rızasızlığı

yalnızca sömürge altındaki topluluklara özgü olduğu anlayışının anlamını yitirdiğini ileri sürmüştür, bkz. **REÇBER**, s. 265.

⁴⁷ **AURELİU**, s. 3; **DOĞAN**, s. 156; **KOÇAK**, s. 94; **KÜTÜKÇÜ**, s. 261; **REÇBER**, s. 265.

⁴⁸ Self determinasyon hakkının hukuki olmaktan çok siyasi yönü bulunmaktadır, bkz. **BATIR**, Kerem/**ARAS**, İlhan: "Self-Determinasyon Hakkı ve Filistin Devleti Bağlamında Filistin Sorunu", Nevşehir Hacı Bektaş Veli Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi C. 1, S. 1, 2011, s. 154 vd.; **KILINÇ**, Doğan, "Self Determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 12, S. 1 – 2, 2008, s. 976; **DOĞAN**, s. 184; **CATTAN**, s. 5 vd.

⁴⁹ **SAPERIA**, s. 176; İngiltere, I. Dünya Savaşı'nda Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi safında savaşa girmesini istemiştir. Bunun yolunun Amerika'da yaşayan Siyonistlerden geçtiğini anlamış, dolayısıyla Filistin'de bağımsız bir Yahudi devleti kurma fikrini taahhüt etmiştir, bu yönde açıklamalar için bkz. **DAĞ**, s. 85; **ŞEVLİ**, s. 43.

⁵⁰ **HAYYAR**, s. 117.

görmezden gelmiştir⁵¹. Oysa yukarıda da açıklandığı üzere mandater devletin seçiminde manda altına alınan topluluğun rızasının alınması gerekirdi⁵². Bu rıza alınmamıştır⁵³.

- Manda sisteminin amacı, manda altına alınan topluluğun kendi kendini yönetme yeteneğini kazanması ve bağımsızlığını elde etmesidir. Daha da somutlaştırmak gerekirse İngiltere, manda ilanı ile Filistin halkının kendi kendini yönetebilme ve bağımsız bir devlet kurabilme becerisini güçlendirmeyi vazife edinmiş olmalıdır. İngiltere, bağımsız Filistin devletinin kurulmasına yardım etmeyi taahhüt altına girmiş olmalıdır. Ancak İngiltere bu şekilde davranmamış, Milletler Cemiyeti tarafından manda yönetiminin onaylandığı 22 Temmuz 1922 tarihinden manda yönetiminin sona erdiği 15 Mayıs 1948 tarihine kadar Kudüs topraklarına Yahudilerin göç etmesini teşvik etmiş, bunların Kudüs'ten toprak almaları yönünde yasalar çıkarmış, Kudüs'ün 1200 yıllık demografisini değiştirmiştir⁵⁴. Dolayısıyla manda sistemi ile kurulmak istenen amaca aykırı davranmıştır⁵⁵. Günümüze kadar devam eden çatışmaların, hukuki ihtilafların önünü açmıştır.

- İngiltere'nin manda sisteminin sona erdirilmesi için Birleşmiş Milletlere başvurması neticesinde ortaya çıkan 29 Kasım 1947 tarih ve 181(II) sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararı da uluslararası hukuka aykırıdır⁵⁶. Zira gerek Milletler Cemiyeti Misaki'nin 22. maddesine göre

⁵¹ TOK, Abdulkadir: "Uluslararası Hukuka Göre Kudüs'ün Statüsü", İNSAMER Araştırma, 126, 2020, s. 6; REÇBER, s. 294; ATAÖV, s. 35; HAYYAR, s. 117.

⁵² MİLLETLER CEMİYETİ MİSAKI 22. madde 4. fıkra son cümle.

⁵³ "(Buna rağmen), manda idaresi süresince düzenlemenin yahut yönetimin hukukiliğine dair ciddi ve sürekli bir itirazın söz konusu olmadığı göz önünde bulundurulduğunda bahse konu manda düzenlemesinin hukuken geçersiz olduğunu ileri sürmek oldukça güçtür", açıklamalar için bkz. HAYYAR, s. 117.

⁵⁴ DOĞAN, s. 186; TOK, s. 2.

⁵⁵ DOĞAN, s. 186; TOK, s. 2.

⁵⁶ Karar şu şekildedir: "Kudüs şehri bir corpus separatum olarak özel bir uluslararası rejim altına sokulacak ve Birleşmiş Milletler tarafından yönetilecektir. Sorumlulukları Birleşmiş Milletler adına ve Yönetici Otorite olarak Vesayet Kurulu yükleneyecektir' ... 'Kudüs şehri bugünkü Kudüs belediyesini ve... çevresindeki köy ve kasabaları içerecektir' ... 'Vesayet Kurulu, bu tasarrufların kabulünden sonra beş ay içinde... aşağıdaki özellikleri içine alan, ayrıntılı bir şehir statüsünü hazırlayacak ve kabul edecektir' ... 'Yöneten Otorite şu amaçlara ulaşmaya çaba gösterecektir: 1- Üç büyük tek Tanrılı dinlerin... kendine özgü manevi ve dinsel çıkarlarını korumak, 2- Şehrin tüm sakinleri arasında işbirliğini geliştirmek' ... 'Vesayet Kurulu Kudüs şehrine bir vali atayacaktır... 'Yöresel özerk birimler ...yöresel hükümet ve yönetimin geniş yetkilerine sahip olacaktır' ... 'Kudüs şehri askersizleştirilecek, tarafsızlığı ilan edilecek

gerekse de Birleşmiş Milletler Şartı 76 ve devam eden maddelerine göre manda ya da vesayet altına alınan bir bölgenin kendi bağımsızlığını eline alması ve kendi kendini yönetme becerisini kazanması amaçlanır⁵⁷. Bu amaca göre 181(II) sayılı kararın içeriği başkenti Kudüs olan bağımsız bir Filistin devletinin kurulması olmalıydı⁵⁸. Oysa 181(II) sayılı karar, Araplar ve Yahudilerden oluşan iki ayrı devletin kurulmasını ve Kudüs'ün uluslararası bir rejim (*corpus seperatum*) altına konmasını içeren hükümler içermiştir. Kudüs için getirilen 181(II) sayılı kararın Misak ve Şart bakımından hukuka aykırı olduğu ifade edilmelidir. Doktrindeki genel yönelim de bu şekildedir⁵⁹.

*ve korunacak, sınırları içinde yarı-askeri birliklere, onların talimlerine ya da eylemlerine izin verilmeyecektir' ... 'Vali özel bir polis kuvveti oluşturacaktır' ... 'Bir Yasama Kurulunun yasa çıkarma ve vergi toplama yetkileri olacaktır' ... 'Statü bağımsız bir adalet sistemi kuracaktır' ... 'Arapça ve İbranice şehrin resmi dilleri olacaktır'... 'Şehrin sakinleri, inanç, din ve tapınma, dil, eğitim, söz ve basın; toplantı ve dernek kurma ve dilekçe hakları da dahil olmak üzere, insan hakları ve temel özgürlüklerinden yararlanacaklardır. Sakinler-arasında ırk, din, dil ve cinsten ötürü hiçbir çeşit ayırım yapılmayacaktır' ... 'Her toplum kendi üyelerini kendi okullarında kendi dilleriyle eğitecektir' ... 'Kutsal yerlerden özgürce yararlanacaktır. Kutsal yerler ve dinsel yapılar ya da mahaller korunacaktır. Onların kutsal niteliğini bozacak hiçbir eyleme izin verilmeyecektir"', bkz. **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU**, 181(II) sayılı Karar, 29 Kasım 1947 Tarih, NR003888.pdf (un.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024).*

⁵⁷ "1917'deki işgalinden önce Filistin, Osmanlı İmparatorluğunun bir parçasıydı ve Filistinliler, İmparatorlu bünyesinde yaşayan diğer Araplar gibi, Türklerle eşit haklara sahipti. İster Arap ister Türk olsun, İmparatorluğun tüm vilayetleri üzerinde egemenliği paylaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış anlaşması, diğerlerinin yanı sıra, o zamana kadar Türkiye'nin bir parçasını oluşturan Arap vilayetlerinin bağımsızlığının tanınmasını öngörü-yordu. Milletler Cemiyeti Antlaşması'nın 22. maddesinin dördüncü fıkrasında şöyle deni-liyordu: Eskiden Osmanlı İmparatorluğu'na ait olan bazı topluluklar, bağımsız milletler ola-rak varlıklarını sürdürecekleri ana kadar manda sistemi zorunludur. Bu topluluklar, manda-ter devleti seçmede tercih sahibi olmalıdır. Sonuç olarak, beş yeni devlet ortaya çıktı: Irak, Lübnan, Filistin, Suriye ve Ürdün (daha sonra adını Ürdün Haşimi Krallığı olarak deği-ş-tirdi). Sözleşmenin 22. maddesinin uygulanmasında, Milletler Cemiyeti bu yeni devletleri mandalar altına aldı: Lübnan ve Suriye için Fransız mandası Irak, Filistin ve Ürdün için İngiliz mandası kuruldu. Uluslararası hukuka göre, manda sisteminin amacı Filistin'i ulus-ların hukukuna göre ülke üzerinde egemenlik kazanılmış bir devlet haline getirmektir. Filis-tin'in bir manda altına alınması, Filistin devletinin bağımsızlığını etkilemez. Zira manda kavramı, Sözleşme'nin 22. maddesinin sözleriyle, manda altındaki bölge halklarına, tek baş-larına ayakta kalabilecekleri zamana kadar bir Mandater tarafından idari tavsiye ve yardım sağlamayı amaçlayan geçici bir düzenlemeydi", açıklamalar için bkz. **CATTAN**, s. 5 vd.

⁵⁸ Benzer görüşler için bkz. **BATIR/ARAS**, s. 154 vd; **TOK**, s. 2.

⁵⁹ "1948 savaşı ve Kudüs'ün askeri işgali, Filistinlilerin Manda'nın sona ermesiyle egemenlik-lelerini etkin bir şekilde kullanmalarını engellemiş olsa da, göreceğimiz gibi, egemenlikleri; ne Kudüs'ü uluslararasılaştıran Birleşmiş Milletler kararı ne de Kudüs'ün işgali ve ilhakının

Bu kapsamda gerek İngiltere'nin gerekse de Milletler Cemiyeti ile Birleşmiş Milletler idarelerinin aldıkları kararlar ile uluslararası hukuka aykırı hareket ettikleri, Filistin'in self determinasyon hakkını ihlal ettikleri son derece açıktır⁶⁰. Zira 181(II) sayılı karar ile Kudüs'e getirilen uluslararası statü, self determinasyon hakkı ihlal etmiştir. Bu karar, dönemin bağımsız Arap ülkeleri (*Irak, Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen*) tarafından tepkiyle karşılanmış ve self determinasyon hakkının ihlali olarak görülmüştür⁶¹. Arap ülkeleri, kararın kesinlikle kabul edilemeyeceğini, bu karara karşı sonuna kadar mücadele edeceklerini deklare etmişlerdir.

B. Kuvvet Kullanma Yasağı Bakımından

bir sonucu olarak kaybedilmemiştir. Filistinlilerin egemenlik hakkının devam eden varlığı göz önüne alındığında, işgalci gücün Kudüs'ün Eski Şehri'nin Arap sakinleri de dâhil olmak üzere Filistinlilere bir tür "özerklik" vermesini sağlamayı amaçlayan Eylül 1978 tarihli Camp David Anlaşması'nın anlamsızlığına hayret etmeden duramıyor insan. Aslına bakılırsa, sorunun özü Filistinlilerin her zaman sahip oldukları özerkliği ve hatta egemenliği elde etmeleri değil, sadece bu özerkliğin meşru sahipleri tarafından yeniden kullanılmasıdır", açıklamalar için bkz. CATTAN, s. 7.

⁶⁰ Uygulamada self determinasyon hakkı yalnızca sömürge altında olan topluluklara tanınmaktadır. Bir devletten ayrılma yoluyla yeni bir devletin kurulması hususunun bu kapsamda değerlendirilmediği görülmektedir. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 24.10.1970 tarihli ve 2625(XXV) sayılı "Devletlerarasında İşbirliğine ve Dostça İlişkilere İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi" bu uygulamayı tescillemektedir. Şu hâlde, uluslararası hukuk uygulamasına paralel olarak Filistin'in başka bir devletten ayrılmak suretiyle yeni bir devlet kurma kapsamında olmadığı İngiliz mandası sona ererken yani sömürgelikten çıkarken bu hakka sahip olduğu açıktır, benzer yönde açıklamalar için bkz. PAZARCI, s. 148; KÜTÜKÇÜ, s. 274; KILINÇ, s. 976; BATIR/ARAS, s. 154 vd.; DOĞAN, s. 186.

⁶¹ TOK, s. 3.

Birleşmiş Milletler, uygulanan haklı savaş uygulamasını ortadan kaldırmış ve ilke olarak evrensel düzeyde “*kuvvet kullanma yasağı*” getirmiştir⁶². Bu kapsamda kesin yasak içeren hüküm şu şekildedir⁶³:

“Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.”

Şu hâlde, devletlerin kuvvet kullanmaları yasaktır. Bunun tek istisnası meşru savunma halidir. Birleşmiş Milletler Şartının 51. maddesinde yer alan hükme göre;

“Bu Andlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri almaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hâle getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyine bildirilir ve Konseyin işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez”.

Bir devletin başka bir devlet topraklarına saldırması, burayı işgal etmesi, fetih yoluyla toprak kazanması kesin olarak yasaklanmıştır. Bunun tek istisnası, bir devlete yönelen saldırı halinin varlığıdır⁶⁴. Saldırı

⁶² Kuvvet kullanma yasağı Birleşmiş Milletler’den çok önce bir teamül kuralı olarak vardı, açıklamalar için bkz. **CZAPLIŃSKI**, Władysław: “Customary International Law On The Use of Force”, Wrocław Review, C. 8, S. 2, 2018, s. 99; **PETRESKI**, Milorad: “The International Public Law And The Use of Force By The States”, Journal of Liberty and International Affairs | C. 1, S. 2, 2015, s. 2; **PETERS**, Katie: “International Law And The Use of Force”, QUTLJJ, C. 4, S. 2, 2004, s. 2; **KARADAĞ**, Ulaş: “Birleşmiş Milletler Antlaşması’na Göre Meşru Savunma Hakkı”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 2, 2016, s. 174; **ACER**, Yücel/**KAYA**, İbrahim, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı, Ankara 2021, s. 370; **BEYOĞLU**, Cem Ümit, Kuvvet Kullanma Yasağı Kapsamında Devletlerin Bireysel Meşru savunma Hakkı, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Antalya, 2016, s. 12; **CÖMERT**, s. 6; **GÜNDÜZ**, Aslan, Milletlerarası Hukuk, Ankara 2018, s. 87; **PAZARCI**, s. 553; **DOĞAN**, s. 133.

⁶³ **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ŞARTI** 2. madde 4. fıkra.

⁶⁴ Saldırının tanımına ilişkin bir uluslararası andlaşma bulunmamakla birlikte bu konuda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 3314 (XXIX) sayılı, 14 Aralık 1974 tarihli “Saldırının Tanımlanması” Kararı yol göstericidir. İlgili Karar’da saldırının tanımı yapılmıştır. Buna göre saldırı, bir devletin diğer devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı veya işbu tanımda belirtildiği üzere Birleşmiş

halinde, saldırıyı durduracak oranda bir kuvvet kullanılması hukuken geçerlidir.

Filistin tarafı, Kudüs'ün işgal edilmesinin kuvvet kullanma yasağının ihlali (*Birleşmiş Milletler Şartı m. 2/4*) kapsamında olduğu görüşündeyken; İsrail tarafı bu durumun meşru savunma ilkesi (*Birleşmiş Milletler Şartı m. 51*) kapsamında olduğu görüşündedir. Ancak uluslararası hukuk bakımından İsrail'in görüşünün desteklenmesi mümkün görünmemektedir. Şöyle ki;

- Birleşmiş Milletler, 181(II) sayılı karar ile Filistin'de iki yapı bir devlet kurulmasını ve Kudüs'ün uluslararası statü altına alınarak kendi yönetimi tarafından idare edilmesini kararlaştırmıştır. Bu karar, yukarıda da ifade edildiği üzere Filistin halkının self determinasyon hakkını ihlal eden bir karardır. Buna rağmen İsrail tarafının bu karara aykırı hareket ettiği ve kuvvet kullanma yasağı kapsamında eylemlere giriştiği açıktır⁶⁵. İngiliz askerleri 14 Mayıs 1948'de Filistin topraklarından çekilir çekilmez, İsrail bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak bu ilan, 181(II) sayılı karara aykırı olarak Kudüs'e müdahaleyi içeren bir ilandır. Kudüs'e yapılan müdahale üzerine Mısır, Suriye, Ürdün ve Lübnan devletleri İsrail'e savaş ilan etmiş, böylece ilk Arap – İsrail savaşı patlak vermiştir. İsrail, savaş neticesinde Kudüs'ün batısını ele geçirmiştir⁶⁶. İsrail, Kudüs'e ilişkin Birleşmiş Milletler kararlarını reddederek savaşta işgal ettiği Kudüs topraklarını kendi egemenliği altında tutmak için Kudüs'ün batısına önce

Milletler Şartı ile bağdaşmayan diğer herhangi bir tarzda silahlı kuvvet kullanılmasıdır, bkz. **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU**, 3314 (XXIX) sayılı Karar, 14 Aralık 1974 Tarih, nr073916.pdf (un.org) (Erişim Tarihi:14.05.2024).

⁶⁵ Doktrinde, self determinasyon ilkesinin bir sonucu olarak Kudüs üzerinde Filistinlilerin egemenlik hakkı olduğu, 181(II) sayılı Kararın bu egemenlik yetkisine halel getiremeyeceği ileri sürülmüştür, bkz. “*Şimdi üzerinde düşünülmesi gereken soru, Kudüs'ün 181 sayılı kararla ulusallaştırılmasının Birleşmiş Milletler'e veya Vesayet Konseyi'ne egemenlik verip vermediği veya Filistin halkının Kudüs üzerindeki egemenliğini etkileyip etkilemediğidir. Cevap, kararın bu iki etkiden herhangi birine sahip olmadığıdır. Karar, Birleşmiş Milletler'e veya Vesayet Konseyi'ne Kudüs konusunda bir ayrıcalık vermemiştir. Kararın Vesayet Konseyi'ne Kudüs'ü Birleşmiş Milletler adına yönetme yetkisi atfetmesi, Vesayet Konseyi'ne veya Birleşmiş Milletler'e Şehir üzerinde egemenlik kazandırma etkisine sahip değildir*”, açıklamalar için bkz. **CATTAN**, s. 8.

⁶⁶ Bu savaşta Kudüs'ün batısını İsrail, doğusunu Ürdün ilhak etmiştir. Ancak bunlardan yalnızca İsrail'in eylemi kuvvet kullanma yasağı kapsamında değerlendirilebilir. Zira Ürdün'ün ilhak eylemi self determinasyon hakkına sahip olan Filistin halkının ulusal meclisince kararlaştırılmıştır, açıklamalar için bkz. **CATTAN**, s. 10; Ayrıca bkz. **ÇİÇEK**, s. 36; **BATUK/MERT**, s. 136.

Yüksek Mahkemesini, sonra *Knesset'i* (Parlamento) taşımıştır⁶⁷. 23 Ocak 1950'de Knesset, Kudüs'ün kendisine düşen kesimini, diğer bir ifadeyle Kudüs'ün batısını İsrail devletinin başkenti ilan etmiştir⁶⁸. İşgal ile ele geçirilen Kudüs'ün batısı üzerindeki bu tasarrufların kuvvet kullanma yasağını ihlal ettiği açıktır⁶⁹.

- İsrail, 1948'de işgal yoluyla ele geçirdiği Kudüs'ün batısı ile yetinmemiş, doğusunu da ele geçirmek üzere hazırlıklara girişmiştir. Arap devletlerinin kendisine saldıracağı iddiasıyla 5 Haziran 1967 tarihinde Mısır, Suriye, Ürdün ve Filistin'e saldırmıştır. Altı gün süren savaşlar neticesinde İsrail; Mısır'dan Sina Yarımadası'nı, Suriye'den Golan Tepeleri'ni, Filistin'den Gazze ve Batı Şeria bölgelerini ele geçirmiştir⁷⁰. Yanı sıra; batısına hükmettiği Kudüs'ün doğusunu da bu savaş neticesinde Ürdün'den almıştır. Nihayetinde 1967'de meydana gelen savaş neticesinde İsrail, Kudüs'ün tamamını ele geçirmiştir⁷¹. Bu durum kuvvet kullanma yasağının ihlali niteliğindedir. Bu ihlallere karşın İsrail'in geliştirdiği meşru savunma tezi uluslararası hukuk uygulaması ile çelişmektedir⁷². Birincisi; meşru savunma ilkesine dayanmak için öncelikle İsrail'e bir saldırının gerçekleşmesi gerekir⁷³. Ancak saldırı şartı gerçekleşmemiştir⁷⁴. İkincisi; İsrail tarafından ileri sürülen önleyici meşru savunma tezi, varlığı tartışmalı bir tezdır⁷⁵. Zira önleyici meşru savunma tezinde, çok güçlü bir

⁶⁷ ATAÖV, s. 42.

⁶⁸ ATAÖV, s. 43; TOK, s. 3.

⁶⁹ ÇİÇEK, s. 36.

⁷⁰ DAĞ, s. 97.

⁷¹ KURT, s. 42.

⁷² Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ile Güvenlik Konseyi, İsrail'in meşru savunma hakkına başvuramayacağını, şartların oluşmadığını ileri sürse de İsrail'in saldırısı özel olarak kınanmamıştır, bkz. CÖMERT, s. 89.

⁷³ GÜNDÜZ, s. 126; ACER/KAYA, s. 374.

⁷⁴ Örneğin silahlı saldırı şartı gerçekleşmemesine rağmen İsrail, 27.6.1976 tarihinde Uganda'nın Entebbe Havaalanı'na kaçırılan uçaktaki vatandaşlarını ve iç savaş çıkan Etiyopya'daki Yahudiler'i kurtarmak için kuvvet kullanma yoluna başvurmuş ve bunu meşru savunma ilkesi kapsamında yaptığını ileri sürmüştür. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi silahlı saldırının gerçekleşmediğinden bahisle bu tezi reddetmiş ancak buna rağmen herhangi bir yaptırım kararı almamıştır, bkz. CÖMERT, s. 13.

⁷⁵ Doktrinde ağırlıklı görüş, silahlı saldırı şartı gerçekleşmeden meşru savunma hakkına başvurulamayacağını ileri sürmektedir. Birleşmiş Milletler Şartı 51. maddeden de önleyici meşru savunmayı kapsar bir tanım çıkmamaktadır, bkz. NUHİÇ, Hazir, Uluslararası Hukuk ve Birleşmiş Milletler Kararları Çerçevesinde Saldırı Kavramı,

saldırı tehdidinin varlığı halinde saldırı gerçekleşmeden de meşru savunma ilkesi kapsamında kuvvet kullanılması söz konusudur⁷⁶. Üçüncüsü; meşru savunma ilkesi saldırıya uğrayan bir devletin saldırı ile orantılı (*saldırını durduracak ve etkilerini ortadan kaldıracak ölçüde*) kuvvet kullanmasını içerir, bunun yerine işgal yoluyla toprak kazanılmasını içermez⁷⁷.

Anlaşılacağı üzere İsrail, kuvvet kullanma yasağını ihlal ederek önce Kudüs'ün batısını ardından doğusunu ele geçirerek şehrin tamamını işgal etmiştir⁷⁸. 23 Ocak 1950'de Kudüs'ün batısını başkenti ilan etmiş, 30 Temmuz 1980 tarihinde çıkardığı Tek Yasa ile batı ile doğuyu içerecek şekilde Kudüs'ün başkenti olduğunu kanun hükmü ile tescillemiştir⁷⁹. Bu ilan ve tescil, uluslararası hukuka aykırıdır ve geçerliliği bulunmamaktadır. Zira kuvvet kullanma yasağı, 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 53. maddesi kapsamında uluslararası kamu düzenine ilişkin jus cogens kuralıdır⁸⁰. Jus cogens kurallar, uluslararası normlar

Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2010, s. 28; ÇULLU, Fatih, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Programı Uluslararası Çatışma Hukukuna Göre Önleyici Meşru Savunma Doktrininin Gelişimi ve Örnek Olay İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi, Milli Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri ve Milli Güvenlik Enstitüsü Müdürlüğü Güvenlik Araştırmaları Anabilim Dalı, Ankara, 2022, s. 65; DEĞDAŞ, Ulaş Can: "Uluslararası Hukukta Önleyici Meşru savunma Hakkı" Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 6, 2018, s. 37; CÖMERT, s. 78; DAĞ, s. 97.

⁷⁶ DEĞDAŞ, s. 30; NUHİÇ, s. 28; CÖMERT, s. 68; DOĞAN, s. 165; GÜNDÜZ, s. 126; ACER /KAYA, s. 374; ÇULLU, s. 65.

⁷⁷ GÜNDÜZ, s. 126; PAZARCI, s. 561; ACER/KAYA, s. 374.

⁷⁸ "1948'de Kudüs'ün batısı İsrail, doğusu Ürdün tarafından ilhak edildi. Ancak bu iki ilhak eylemi birbirleriyle aynı anlamı taşımaz. İsrail'in ilhaki, uluslararası ilişkilerin açık bir ihlalidir, işgal eylemidir. Ürdün'ün ilhaki ise 24 Nisan 1950'de Amman'da eşit sayıda Filistinli ve Ürdünlüden oluşan bir ulusal meclis tarafından kabul edilen bir karara uygun olarak gerçekleştirilen Ürdün ve Filistin birliğinin sonucudur. Haziran 1967'de İsrail, Kudüs'ün tamamını işgal etti", açıklamalar için bkz. CATTAN, s. 10; ATAÖV, s. 44; KURT, s. 42.

⁷⁹ NOVİANİ, Riktin/PRATAMA, Garry Gumelar: "Legitimization of Jerusalem Embassy Act According to International Law", *Diponegoro Law Review* C. 6, S. 1, 2021, s. 119; TOK, s. 4; KURT, s. 51.

⁸⁰ Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne ilişkin taslak metin üzerinde çalışılırken, Uluslararası Hukuk Komisyonu üyelerinin jus cogens kurallarının ne olduğuna dair verdikleri örnekler madde şerhinde yer almaktadır. Bu örnekler arasında kuvvet kullanma yasağı da sayılmıştır, bkz. YEARBOOK OF INTERNATIONAL LAW COMMISSION, 1966: 248. https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1966_v2.pdf, (Erişim Tarihi: 14.05.2024); Uluslararası Adalet Divanı vermiş olduğu bir kararda kuvvet kullanma yasağının jus cogens kuralı olduğunu kabul etmiştir, bkz. ULUSLARARASI ADALET DİVANI, "Nikaragua'ya Karşı Askeri ve

hiyerarşisinin tepesinde bulunur⁸¹. Bu kurallar, diğer kurallardan önce uygulanır ve bunlara aykırı kurallar batıldır⁸². Şu hâlde İsrail'in, kuvvet kullanma yasağına aykırı olarak Kudüs'ün hem doğusunu hem batısını işgal etmesi uluslararası hukuk bakımından batıldır⁸³.

C. Birleşmiş Milletler Kararlarına Riayet Bakımından

Birleşmiş Milletler 1948 yılından günümüze kadar Kudüs üzerine pek çok sayıda kararlar almıştır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür⁸⁴:

- Birleşmiş Milletler tarafından ilk olarak 181(II) sayılı karar alınmıştır⁸⁵. Bu karar; self determinasyon hakkını ihlal ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Buna rağmen İsrail bu karara uymamış ve bunun neticesinde

Paramiliter Faaliyetler Hakkında Dava", 27.6.1986, prg. 190, s. 90, 070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf (icj-cij.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024); ayrıca bkz. **TOSUN**, Fatih: "Uluslararası Hukuk'ta "Kuvvet Kullanma ve Karışma" Kavramlarının Değişen Anlamı", Güvenlik Stratejileri Dergisi, C. 5, S. 9, 2009, s. 98; **CÖMERT**, s. 42; **BEYOĞLU**, s. 21 vd.

⁸¹ **GÜNDÜZ**, s. 29.

⁸² **VİYANA ANDLAŞMALAR HUKUKU SÖZLEŞMESİ** 53. madde.

⁸³ 1948'de Kudüs'ün batısı İsrail tarafından doğusu Ürdün tarafından ilhak edilmiştir. Ancak her ikisi birbirinden farklıdır. Yalnızca İsrail tarafından uygulanan ilhak, kuvvet kullanma yasağı kapsamında değerlendirilebilir. Zira "1948'de Kudüs'ün batısı İsrail, doğusu Ürdün tarafından ilhak edildi. Ancak bu iki ilhak eylemi birbiriyle aynı anlamı taşımaz. İsrail'in ilhaki, uluslararası ilişkilerin açık bir ihlalidir, işgal eylemidir. Ürdün'ün ilhaki ise 24 Nisan 1950'de Amman'da eşit sayıda Filistinli ve Ürdünlüden oluşan bir ulusal meclis tarafından kabul edilen bir karara uygun olarak gerçekleştirilen Ürdün ve Filistin birliğinin sonucudur. Haziran 1967'de İsrail, Kudüs'ün tamamını işgal etti", açıklamalar için bkz. **CATTAN**, s. 10.

⁸⁴ "...(Birleşmiş Milletler 1947-1967 arasında Kudüs'ün statüsüne dair daha net bir tavır sergilerken, 1967 sonrası doğu Kudüs'ün de İsrail tarafından işgaliyle daha çok işgale karşı ateşkes ve kınama kararlarıyla gündeme gelmiştir.", açıklamalar için bkz. **TAŞBAŞI-ABUSENENH**, Sema Nur, Birleşmiş Milletler Kararları Çerçevesinde Kudüs'ün Hukuki Statüsü, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Ülkeleri Hukuk Sistemleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2021, s. 33; ayrıca bkz. **KALKAN-ÖZHELVACI**, Esra, A Study of The United Nations' Peace Initiatives on the Palestinian- Israeli Issues, Yüksek Lisans Tezi, Social Sciences University of Ankara Institute of Graduate Studies Master of Arts in Quds, Ankara, 2022, s. 69 – 84.

⁸⁵ **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU**, 181(II) sayılı Karar, 29 Kasım 1947 Tarih, NR003888.pdf (un.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

1948 Arap – İsrail savaşı çıkmıştır. Savaşın sonunda İsrail, Kudüs'ün batısını işgal etmiştir⁸⁶.

- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 54(1948) sayılı Karar ile 15 Temmuz 1948 tarihinde taraflara ateşkes çağrısında bulunmuştur⁸⁷. Taraflar bu ateşkes çağrısını 17 Temmuz 1948 tarihinde kabul etmiştir⁸⁸. 20 Temmuz 1948 tarihinde Mütareke Komisyonu aracılığıyla Kudüs'te Arap ve Yahudi kesimlerini ayıran bir sınır andlaşması yapılmıştır. Bu andlaşma, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 181(II) sayılı kararına dayanırılmış olsa da andlaşma uygulamaya konmamış, hatta bunu teftiş etmek için bölgeye gönderilen Birleşmiş Milletler arabulucusu *Kont Folke Bernadotte*, 17 Eylül 1948 tarihinde Kudüs'teki Yahudi terör örgütü "*Stern*" teröristleri tarafından öldürülmüştür⁸⁹.

- İsrail, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 15 Temmuz 1948 tarihli ateşkes çağrısını kabul etmesine rağmen işgal girişimlerine devam etmiştir. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 11 Aralık 1948'de 194 (III) sayılı karar kabul edilmiştir⁹⁰. Bu karara göre Kudüs, ayrı bir statü altına alınmış (*corpus separatum*), askerden arındırılmış ve Birleşmiş Milletler gözetimine bırakılmıştır. Uzlaştırma Komisyonu'nun bu planı Kudüs'ün bölünmüşlüğüne esas aldığı için Genel Kurul'da benimsenmemiş; ardından Genel Kurul 9 Aralık 1949'da 303 (IV)21

⁸⁶ Doktrinde ileri sürülen görüşe göre Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından alınan 181(II) sayılı Karar, Filistin'in Kudüs üzerindeki egemenlik hakkına hanel getirilmemiştir. Şu hâlde İsrail'in işgali başta kuvvet kullanma yasağına ve self determinasyon ilkesine aykırıdır. Doktrindeki görüşlerden bir tanesi şu şekildedir: "*Şimdi üzerinde düşünülmesi gereken soru, Kudüs'ün 181 sayılı kararla ulusallaştırılmasının Birleşmiş Milletler'e veya Vesayet Konseyi'ne egemenlik verip vermediği veya Filistin halkının Kudüs üzerindeki egemenliğini etkileyip etkilemediğidir. Cevap, kararın bu iki etkiden herhangi birine sahip olmadığıdır. Karar, Birleşmiş Milletler'e veya Vesayet Konseyi'ne Kudüs konusunda bir ayrıcalık vermemiştir. Kararın Vesayet Konseyi'ne Kudüs'ü Birleşmiş Milletler adına yönetme yetkisi atfetmesi, Vesayet Konseyi'ne veya Birleşmiş Milletler'e Şehir üzerinde egemenlik kazandırma etkisine sahip değildir*", açıklamalar için bkz. CATTAN, s. 8.

⁸⁷ **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ**, 54 (1948) sayılı Karar, 15 Temmuz 1948 Tarih, Karar 54 (1948) / (un.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

⁸⁸ TOK, s. 3; ÇEVLİKLİ-FANDAJ, s. 57.

⁸⁹ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından alınan bir kararla arabulucu atanması kararı verilmiş, arabulucu olarak İsveç Kralı'nın yeğeni ve İsveç Kızılhaç Örgütü Başkanı Kont Bernadotte seçilmiştir, ilgili Genel Kurul kararı için bkz. **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU**, 186 (II) sayılı Karar, 20 Mayıs 1948 Tarih, nr004124.pdf (un.org) (Erişim Tarihi: 14.05.2024); Doktrindeki görüşler için bkz. TOK, s. 3.

⁹⁰ **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU**, 194 (III) sayılı Karar, 11 Aralık 1948 Tarih, NR004365.pdf (un.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

sayılı kararı almıştır⁹¹. Kararda daha önce alınan 181(II) ve 194 sayılı kararlara atıfta bulunulmuş ve Kudüs'ün kalıcı olarak uluslararası bir sistemin kontrolünde, ayrı bir yönetimle (*corpus seperatum*) idare edileceği vurgulanmıştır. İsrail, Kudüs'e ilişkin bu kararları uygulamayacağını ilan etmiştir. Bu kapsamda savaşta işgal ettiği Kudüs topraklarını kendi egemenliği altında tutmak için Kudüs'ün batısına önce Yüksek Mahkemesini, sonra Knesset'i taşımıştır. 23 Ocak 1950'de Knesset, Kudüs'ün batısını İsrail devletinin başkenti ilan etmiştir⁹².

- 1967 yılına kadar Kudüs'ün statüsünde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Ancak 1967 Arap - İsrail Savaşı'nda İsrail, Kudüs'ün doğusunu da işgal etmiştir⁹³. Kudüs bu tarihten sonra tamamen İsrail'in kontrolüne girmiştir. Bunun üzerine, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Pakistan'ın başvurusu ile 4 Temmuz 1967 tarihinde İsrail'in Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye yönelik faaliyetlerinden derin endişe duyduğunu, Kudüs bakımından İsrail'in kendi iç hukukunda aldığı kararların geçersiz olduğunu beyan eden 2253 (ES-V) sayılı kararı almıştır⁹⁴. Ardından 14 Temmuz 1967 tarihinde İsrail'i kınayan ve Kudüs'ün statüsünü değiştirecek türden eylemlerden vazgeçmesini isteyen 2254 (ES-V) sayılı kararı kabul etmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1967'deki savaşın ardından güç kullanarak toprak ilhakını engelleyen 242 sayılı kararı almıştır⁹⁵. Kararda, İsrail'in Kudüs'ün doğusu dâhil olmak üzere işgal ettiği topraklardan çekilmesi istenmiştir. Bu karar İsrail'in Kudüs'ün doğusundaki egemenliğini işgal olarak görmekte, buna karşın Kudüs'ün batısındaki İsrail varlığını meşrulaştırmaktadır⁹⁶. Bu da Kudüs'ün hukuki statüsünü zedelemektedir. Buna rağmen İsrail, 242 sayılı karara uymamış, işgalini devam ettirmiştir.

- İzleyen yıl Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi yeni bir karar alarak; askerî fetih yoluyla toprak kazanmanın kabul edilemez olduğunu

⁹¹ **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU**, 303 (IV)21 Karar, 9 Aralık 1949 Tarih, NR005122.pdf (un.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

⁹² **KURT**, s. 51.

⁹³ **CATTAN**, s. 10; **KURT**, s. 42.

⁹⁴ **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU**, 2253 (ES-V) sayılı Karar, 4 Temmuz 1967 Tarih, NR020913.pdf (un.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

⁹⁵ **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ**, 242 sayılı Karar, 22 Kasım 1967 Tarih, NR024094.pdf (un.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

⁹⁶ **TOK**, s. 4.

açıklamıştır⁹⁷. Aynı kararda, İsrail'in daha önceki kararlara uymadığı hatırlatılarak, Kudüs'ün uluslararası hukuk statüsünü değiştirmek amacıyla topraklara el koyma faaliyetlerinin geçersiz olduğu ve İsrail'in bu eylemlerinden vazgeçmesi gerektiği belirtilmiştir. Karar da, aynı zamanda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından daha önce alınmış olan 2253(ES-V) ve 2254(ES-V) sayılı kararlar da hatırlatılmıştır. Bu karar 1967 işgali sonrasında Kudüs konusunda alınan ilk karar olma özelliği taşımaktadır. İsrail bu karara da uymamış ve Kudüs üzerindeki işgalini sürdürmüştür.

- 1967 savaşı sonrası İsrail'in Kudüs'ün hukuki statüsünü değiştirmeye yönelik eylemlerinin hız kazanması üzerine, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Temmuz 1969'da İsrail'in "Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye yönelik" girişimlerini kınayan ve 252 sayılı kararındaki ifadeleri tekrar eden 267 sayılı kararı almıştır⁹⁸. Ancak İsrail bu karara uymak bir kenara dursun, Kudüs'te Müslümanların kutsal mekânı Mescid-i Aksa'nın 12 Ağustos 1969'da kundaklanmasına neden olan politikalar yürütmüştür. Bu saldırıdan sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından, İsrail'in izlediği yıkıcı tutumdan vazgeçmesi ve uluslararası hukuk kurallarını gözetmesi gerektiğini belirten 271 sayılı yeni bir karar alınmıştır⁹⁹.

- 30 Temmuz 1980'de Knesset, Kudüs'ü "*tam ve birleşik*" olarak ilan edip doğu ve batı ayrımını kaldıran Tek Yasa'yı onaylamış ve Kudüs'ü İsrail'in ebedi başkenti ilan ederek ilhak etmiştir¹⁰⁰. Bu Yasa üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 20 Ağustos 1980 tarihinde 478 sayılı Kararı almış; ilgili Karar'da Knesset kararının uluslararası hukuku ihlal ettiğini vurgulanmıştır¹⁰¹. Kudüs'ün karakterini ve statüsünü değiştiren ya da değiştirmeye yönelik tüm kanuni, idari tedbir ve benzeri faaliyetlerin geçersiz ve hükümsüz olduğu bildirilmiştir. İsrail'in 1949 Cenevre Konvansiyonu'nu ihlal ettiği ifade edilmiştir. Zira 4. Cenevre

⁹⁷ **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ**, 252 sayılı Karar, 21 Mayıs 1968 Tarih, Resolution 252 (1968) / (un.org) (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

⁹⁸ **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ**, 267 sayılı Karar, 3 Temmuz 1969 Tarih, Resolution 267 (unscr.com), (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

⁹⁹ **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ**, 271 sayılı Karar, 15 Eylül 1969 Tarih, Security Council Resolution 271 - UNSCR, (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

¹⁰⁰ **SAPERIA**, s. 178; **KURT**, s. 51; **CATTAN**, s. 4.

¹⁰¹ **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ**, 478 sayılı Karar, 20 Ağustos 1980 Tarih, Security Council Resolution 478 - UNSCR, (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

Sözleşmesi'ne göre, bir bölgeyi işgal eden devlet, işgalci güç olarak savaş süresince o bölgeyi kendi topraklarına katamayacağı gibi, işgal altındaki toprakların sadece geçici yöneticisi olarak hareket edebilir. Bu sözleşme doğrultusunda, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi; Knesset kararının geçersiz olduğunu açıklamış ve Kudüs'te diplomatik çalışma yürüten devletleri, çalışmalarını geri çekmeye davet etmiştir¹⁰². Doktrinde de İsrail tarafından Kudüs'ün tam ve birleşik ilanı ile ebedi başkent olarak duyurulması eleştirilmiştir¹⁰³. Ancak buna rağmen İsrail, Yasayı uygulamaya devam etmiştir.

- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 6 Aralık 1990 tarihinde alınan 45/69, 16 Aralık 1991 tarihinde alınan 46/82, 14 Aralık 1993 tarihinde alınan 48/59, 6 Aralık 1995 tarihinde alınan 50/29 ve 9 Aralık 1997 tarihinden alınan 52/53 sayılı Kararlar ile öncekilerde olduğu gibi, İsrail'in Kudüs'teki varlığının uluslararası hukuka aykırı olduğu teyit edilmiş ve şehrin statüsünü değiştirmeye yönelik girişimler reddedilmiştir. Ancak bu kararlar İsrail'in devlet uygulamalarını değiştirmemiştir¹⁰⁴.

¹⁰² Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu çağrısı etkili olmuş ve 13 Devlet Büyükelçiliklerini Kudüs'ün batısına geri çekmiştir. 1982'te Kosta Rika, akabinde El Salvador bu kapsamda örnek verilebilir, açıklamalar için bkz. **SAPERIA**, s. 178.

¹⁰³ "181 sayılı Genel Kurul Kararı, uluslararası hukukun resmi bir kaynağıdır, çünkü kararda yer alan hükümler, uluslararası teamül hukuku, yani *opinio juris*'in oluşturulması gibi gereklilikleri yerine getirmiştir. Uluslararası hukukun resmi bir kaynağı olarak bağlayıcı bir özelliğe sahiptir ve bu nedenle İsrail, Filistin ve Amerika Birleşik Devletleri gibi devletleri bağlar. (...) İsrail hala BM üyesi bir devlet olarak karara bağlıdır. Kudüs Büyükelçilik Yasası, özellikle 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi ve ilgili BM kararlarında yer alan hükümleri ihlal ettiği için uluslararası hukuka göre geçersizdir. Kudüs, İsrail'in bölgesel egemenliği altında değildir, çünkü Kudüs, 181 sayılı Karara göre bir *corpus separatum*'dur, bu nedenle şehir üzerindeki herhangi bir egemenlik iddiasını geçersiz kılar. Dahası, işgalci bir güç olarak İsrail, Kudüs'ün egemenliği olduğunu iddia edemez, çünkü Kudüs uluslararası insancıl hukukun hükümlerini, özellikle de 1917 Lahey Sözleşmesi ve Cenevre Sözleşmesi I - IV'ü ihlal etmiştir. VCDR, diplomatik bir misyonun kabul eden devletin topraklarında kurulması gerektiğini belirttiğinden, bu durum, Kudüs Büyükelçiliği Yasasını yasadışı hale getirmiştir. Filistin ve İsrail sorununun hala çözümsüz bırakılması ve anlaşmazlıkların çözümü hala devam eden bir süreç olması nedeniyle, uluslararası barış ve güvenliği korumak için Kudüs Büyükelçiliği Yasası'nın ABD parlamentosu tarafından geri çekilmesi gerektiğini belirtmek en iyisidir", açıklamalar için bkz. **NOVIANİ/ PRATAMA**, s. 119.

¹⁰⁴ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararlar bununla sınırlı değildir. Birleşmiş Milletler'in 1947'den günümüze kadar almış olduğu kararların listesi için bkz. **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER**, Filistin Sorunu, Resolution Archives - Page 69 of 69 - Question of Palestine (un.org) (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

- Aralık 2017’de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Trump, Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak kabul ettiğini açıklamıştır¹⁰⁵. Trump’ın uluslararası hukuka aykırı olan Kudüs kararına karşılık, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 21 Aralık 2017 tarihli 10/19 sayılı Karar alınmıştır¹⁰⁶. Kararda, Kudüs’ün uluslararası statüsünü, karakterini veya demografik yapısını değiştirme niyetindeki kararların yasal bir etkisi olmadığı belirtilerek, şehrin nihai statüsünün Birleşmiş Milletler kararları çerçevesinde yürütülecek müzakereler sonucunda belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ancak buna rağmen Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği’ni Kudüs’e taşımıştır.

Anlaşılabileceği üzere 1948’den günümüze kadar Birleşmiş Milletler tarafından alınan onlarca karar bulunmaktadır. Ancak İsrail bu kararların hiçbirine uymamıştır¹⁰⁷. İsrail bu noktada iki görüşten hareket etmiştir. İlk olarak; İsrail’e göre Kudüs sorunu İsrail’in ulusal yetkisi kapsamındadır, Birleşmiş Milletler Şartı m. 2/7 gereğince Birleşmiş Milletlerin bu konuda karar alma yetkisi bulunmamaktadır. Ancak bu görüş kendi içerisinde sorunludur. Zira kuvvet kullanma yasağının ihlali ile Kudüs’ün hem batısının hem doğusunun işgal edilmesi “ulusal yetki” sınırları içerisinde değerlendirilemez¹⁰⁸. Kaldı ki İsrail, Birleşmiş Milletler üyeliğine başvurduğunda, başvurunun kabulü için ileri sürülen şartlar arasında sunulan - *Kudüs’ün uluslararası rejim statüsünün tanınması ve bunun ulusal yetki içerisinde görülmemesi*- şartını kayıtsız şartsız kabul etmiştir¹⁰⁹. Bu kabul ile 11

¹⁰⁵ Bu kararın dayanağı 1995 tarihli Kudüs Büyükelçiliği Yasası’dır. Yasa çıkarıldığı vakit uygulamaya koyulmayıp yürürlüğü ertelenmiştir, açıklamalar için bkz. SAPE-RIA, s. 178; TOK, s. 5; KURT, s. 81.

¹⁰⁶ BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU, 10/19 sayılı Karar, 21 Aralık 2017 Tarih, a_res_es_10_19.pdf (securitycouncilreport.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

¹⁰⁷ İsrail egemen bir devlet olmasına rağmen Kudüs’te askeri işgal ile çoğu defa hareket etmiştir. Bu kapsamda şehrin yasal statüsünü bozacak şekilde demografik, fiziksel, tarihi unsurları değiştirmiş ve bu uygulamayı sürekli hale getirmek için sert tedbirler almıştır. Bu şekliyle uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler kararları ihlal edilmiştir, bkz. CATTAN, s. 4.

¹⁰⁸ Doktrinde yapılan açıklamalar ve ileri sürülen görüşlerden bu sonuç çıkmaktadır, bir örnek için bkz. GILMOUR, D. R.: “The Meaning of “Intervene” within Article 2 (7) of the United Nations Charter – An Historical Perspective”, Cambridge University Press C. 16, S. 2, 2008, s. 338.

¹⁰⁹ BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU, 3. Oturum Resmi Kayıtları, Ad Hoc Siyasi Komite, 2. Bölüm, 1949 s. 302, erişim için bkz. Genel Kurul Resmi Kayıtları, 3. oturum Bölüm II, Ad Hoc Siyasi Komite, 1949: ekler (un.org), (Erişim Tarihi 14.05.2024).

Mayıs 1949 tarihinde Birleşmiş Milletler'e üye olmuş, üyelik kabulünü içeren 273 sayılı Karar'da verdiği taahhütler yinelenmiştir. Buna rağmen İsrail bu taahhütlerine aykırı davranmıştır. Bunun yanı sıra İsrail tarafı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından alınan kararların bağlayıcı olmadığını bunların tavsiye niteliğinde olduğunu ileri sürmüş, dolayısıyla bu kararlara uymayacağını ilan etmiştir¹¹⁰.

İsrail'in bu görüşlerinin yanı sıra Birleşmiş Milletler sisteminin kitli olduğu, sorunların çözümünde yetersiz kaldığı, Birleşmiş Milletler tarafından alınan kararlara hiçbir şekilde riayet edilmediği ya da bu kararlara riayet edilmesi için gereken mekanizmaların uygulamaya sokulmadığı açıktır. Doktrin görüşleri de bu yöndedir¹¹¹.

III. KUDÜS'ÜN HUKUKİ STATÜSÜNE İLİŞKİN ÖNERİLER

Kudüs, sırasıyla 600 yıl kadar Yahudiler tarafından 400 yıl kadar Hristiyanlar tarafından, 1200 yıl kadar Müslümanlar tarafından idare edilmiştir¹¹². Müslümanların son idaresini Osmanlı İmparatorluğu üstlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, şehri ele geçirdiği 1516 yılından 1917 yılına kadar Kudüs'te herhangi bir karışıklık baş göstermemiş, üç dinin temsilcileri de barış ve refah içerisinde yaşamışlardır. Ancak bu barış ortamı 9 Aralık 1917 tarihinde Kudüs'ü ele geçiren İngiliz hâkimiyeti ile bozulmuştur.

İngiltere, manda sisteminin kendisine yüklemiş olduğu self determinasyon hakkına aykırı davranmış, Filistin halkına bu hakkını teslim etmemiştir. Bunun yanı sıra 1200 yıllık Kudüs demografisini değiştirmek için Yahudiler'in Kudüs'e yerleşmelerine ve buradan toprak satın almalarına izin vermiştir. Yanı sıra Milletler Cemiyeti, kendi Misak'ına aykırı

¹¹⁰ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun bütçeye ve bazı iç yönetime ilişkin kararları hariç kararları bağlayıcı olmayıp tavsiye niteliğindedir, bkz. **GÜNDÜZ**, s. 94; Ancak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Güvenlik Konseyi'nin veto nedeniyle karar alamaması neticesinde kendisini yetkili kılmış, 3.11.1950 tarihinde 377(V) sayılı "Barış İçin Birlik" adı verilen bir karar almıştır. Karar neticesinde Genel Kurul, Güvenlik Konseyi'nin yerine geçerek Kore savaşı bağlamında barışın sağlanması için bağlayıcı kararlar almıştır, bkz. **PAZARCI**, s. 202.

¹¹¹ "Bu çalışma Birleşmiş Milletler'in çabalarının ve uluslararası düzeydeki konumunun önemini ve bu çabaları Filistin davasına hizmet etmek ve tarihi yerleri ve kutsal yerleri korumak için harcamanın önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, BM kurumlarının etkisinin işgali caydırmak ve daha fazla suç işlemesini önlemek için hala savunmasız olduğunu gösteriyor", açıklamalar için bkz. **ABU OUN**, Mohammed: "Al-Quds As Mentioned In Un Resolutions", Journal of Islamic Jerusalem Studies C. 23, S. 1, 2023, s. 25.

¹¹² **ATAÖV**, s. 34.

davranmış, Filistin'in manda altına alınan topluluk olmaktan kaynaklanan haklarını çiğnemiştir. Birleşmiş Milletler, aynı şekilde Filistin halkının self determinasyon hakkını ihlal etmiş, buna aykırı olacak şekilde Kudüs'ün uluslararası bir rejim altına alınması yönünde bir karar almıştır. Makalede açıklandığı üzere gerek mandater devlet İngiltere gerekse de Milletler Cemiyeti ile Birleşmiş Milletler; Filistin halkının self determinasyon hakkına aykırı kararlar almış, bu durum Kudüs'ün Filistin halkının elinden yitip gitmesini sonuçlamıştır.

İsrail, Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan ve bugün uluslararası normlar hiyerarşisinin tepesinde yer alan jus cogens kuralı niteliğindeki kuvvet kullanma yasağını defalarca ihlal etmiş ve bu kapsamda Kudüs'ün tamamını 5 Haziran 1967 tarihinde ele geçirmiştir¹¹³. Uluslararası barış ve güvenliği sağlamakla yükümlü olan Birleşmiş Milletler ise bağlayıcı olmayan tavsiye niteliğinde kararlar almış ancak bu kararları uygulamaya sokamamıştır¹¹⁴. Bağlayıcı karar alma yetkisi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde olmasına rağmen Konsey'in karar alabilmesi için beş daimî üyesinden birisinin veto yetkisini kullanmaması gerekmektedir¹¹⁵. Daimî üyelerden birisi mandater devlet İngiltere'dir. Bu kapsamda Konsey'in; Kudüs'ün asıl sahiplerine teslim edilmesi yönünde karar almasının imkânsız olduğu açıktır. Bunun yanı sıra Aralık 2017'de Kudüs'ü başkent kabul ederek Büyükelçilik Binasını bu şehre taşıyan Amerika Birleşik Devletleri de Konsey'in daimî üyesidir. Bu devletin Kudüs'ün asıl sahiplerine teslim edilmesi yönünde karar alınmasını veto edeceği de açıktır.

15 Mayıs 1948 tarihi esas alındığında Kudüs şehri, batısıyla doğusuyla, Filistin toprağıdır. Self determinasyon hakkı kapsamında bu şehrin Filistin halkına ait olması gerekmektedir. Ancak uluslararası sistemin Kudüs'ün statüsünü, aslına uygun şekilde tesis etmeye ya da korumaya

¹¹³ CATTAN, s. 10; ABU OUN, s. 25

¹¹⁴ "Her ne kadar Genel Kurul'un BM'de merkezî rolü olsa da bu organ karar alıcı pozisyonunda değildir. Genel Kurul karar alma sürecine katılmak için çaba gösterebilir veya çeşitli şekillerde etkili olmaya çalışabilir; ancak bu girişimlerin BM sistemini zorlayacak nitelikte olduğu söylenemez", açıklamalar için bkz. DEMİREL, Ege, Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı Kapsamında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Doktora Tezi, Kınkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kınkkale, 2021, s. 200; Ayrıca bkz. ABU OUN, s. 25.

¹¹⁵ BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ŞARTI 27. madde 3. fıkra.

isteksiz olduğu açıktır¹¹⁶. Şu hâlde, Filistin'in Kudüs'e dair meşru savunma hakkı kapsamında aktif bir eylem planı kabul etmesi zorunludur¹¹⁷. Zira Birleşmiş Milletler Şartı'nın 51. maddesi kapsamında meşru savunma halinin şartları oluşmuştur. Bu şartlar; i-) silahlı saldırı, ii-) zorunluluk, iii-) orantılılık olup bunların bir arada meydana gelmesi gerekmektedir¹¹⁸.

- İlk şart bakımından; Kudüs şehri neredeyse bir asırdır İsrail'in işgali altındadır ve bu işgal silahlı saldırı olarak kabul edilmelidir¹¹⁹. Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2. maddesinin 4. fıkrasından ve Genel Kurul'un 14.12.1974 Tarih ve 3314(XXXIX) sayılı Kararı'nın 3. maddesinden aynı sonuca ulaşılabilir¹²⁰.

¹¹⁶ Doktrinde corpus seperatum ilkesinden hareket edilerek Kudüs'ün Filistin ve İsrail tarafından ortak bir şekilde yönetilmesi, kamu hizmetlerinin ortak yüklenilmesi, kutsal yerlerin ortaklaşa korunması şeklinde bir öneri bulunmakla birlikte, aynı öneri içerisinde bunun hayata geçmesinin "imkânsız" olduğuna dikkat çekilmiştir, bkz. **SAPERIA**, s. 194.

¹¹⁷ Doktrinde uluslararası mahkeme yoluna gitme önerisinde bulunulmuştur. Açıklamalar için bkz. "*İşgale karşı uluslararası mahkemelerde dava açmak ve İsrail'in Uluslararası Hukuku ihlal ettiği ve Kudüs'ü işgale devam ettiği ve kutsal şehrin demografik yapısını değiştirdiği gerekçesiyle kovuşturma yapmak*", açıklamalar için bkz. **ABU OUN**, s. 26; ancak uluslararası mahkeme kararlarının uygulamaya konması sorunu, uluslararası hukukun başlıca sorunlarından birisidir, bu durum göz önünde bulundurulmalıdır.

¹¹⁸ Meşru savunma şartları arasında aciliyet şartına da yer verilmiştir. Bu şarta göre silahlı saldırı ile meşru savunma arasında süre bakımından zamansal bir kopukluğun olmaması gerekir. Şu hâlde meşru savunma kapsamındaki kuvvet eylemi, ilk saldırıdan hemen sonra ya da mantıklı bir süre içerisinde gerçekleştirilmelidir. Bunun yanı sıra taraflar arasında süren barışçıl çözüm arayışları zarfında geçen sürede saldırıya uğrayan devletin meşru savunma hakkını ortadan kaldırmaz. Sonuç olarak zorunlu zamansal gecikmeler, aciliyet şartına uyulmadığı ve meşru savunma hakkına dayanarak kuvvet kullanılmadığı anlamına gelmez, bkz. **ÇETİN**, Burak, Birleşmiş Milletler Andlaşmasında Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnası Olarak Bireysel Meşru savunma Hakkının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2006, s. 69; **CÖMERT**, s. 47; İsrail'in Kudüs'ü işgal ettiği tarihten bu yana barış görüşmelerinin sürmesi, Birleşmiş Milletler'in arabuluculuğa girişmesi, çözüm önerisi sunması gibi faktörler Kudüs özelinde aciliyet şartının aranmayacağına işaret etmektedir; Meşru savunmanın şartları için ayrıca bkz. **ÇETİN**, s. 66; **GÜNDÜZ**, s. 126; **PAZARCI**, s. 561; **ACER/KAYA**, s. 370; **DAĞ**, s. 33 vd.; **DEĞDAŞ**, s. 26; **KARADAĞ**, s. 174 vd.

¹¹⁹ **GÜNDÜZ**, s. 126; **ACER/KAYA**, s. 370.

¹²⁰ İlgili kararda, "*bir devletin ülkesinin başka bir devlet silahlı kuvvetlerince saldırıya ya da işgale uğraması*" hali silahlı saldırı olarak nitelendirilmiştir, bkz. **BİRLEŞMİŞ**

- İkinci şart bakımından; Filistin halkının Kudüs'ü işgalden kurtarabilmesi için meşru savunmaya başvurması zorunludur¹²¹. Zira İsrail, söylem ve eylemleriyle Kudüs işgalinden vazgeçmeyeceğini, Birleşmiş Milletler tarafından alınan kararları tanımayacağını ilan etmiştir. Şu hâlde Filistin'in meşru savunma hakkına başvurmadan başka çaresi kalmamıştır.

- Üçüncü şart bakımından; Filistin halkı, Kudüs'ü ve diğer topraklarını işgalden kurtaracak oranda kuvvet kullanmalıdır¹²². Uluslararası hukukta bakımından bu durum meşrudur, haktır.

Filistin, meşru savunma hakkını kullanırken aynı zamanda kendisine yardım etmek üzere bazı devletleri kendi topraklarına davet edebilir, bu kapsamda kolektif meşru savunma hakkını işletebilir¹²³. Kolektif meşru savunma hakkı, bir silahlı saldırıya uğrayan devletin yardım çağrısına giden bir grup devletin bu hakkı kullanmasıdır¹²⁴. Kolektif meşru savunma hakkının işletilebilmesi için Filistin'in daveti zorunludur. Aksi halde hiçbir devletin böyle bir hakkı söz konusu olmaz¹²⁵.

Kolektif meşru savunma hakkının uygulamaya konması neticesinde Filistin ile İsrail arasındaki askeri güç dengesizliği ortadan kalkmış olacaktır.

Neredeyse bir asırdır süren Kudüs sorununun çözümü ve işgalin sona erdirilmesi ancak bu şekilde sağlanabilir. Zira Birleşmiş Milletler öncülüğündeki uluslararası sistemin harekete geçmesini beklemek anlamsız görünmektedir¹²⁶. Bu sistemin uluslararası hukuku korumaya yönelik

MİLLETLER GENEL KURULU, 3314(XXXIX) sayılı Karar, 14 Aralık 1974 Tarih, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı 3314 (XXIX) (umn.edu) (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

¹²¹ Zorunluluk koşulu, saldırıyı engellemek için saldırıya uğrayan tarafın askeri kuvvet kullanmaktan başka bir seçeneğinin olmamasını ifade eder, bkz. **CÖMERT**, s. 47.

¹²² Orantılılık şartı, meşru savunmaya neden olan silahlı saldırı ile buna karşılık yapılan meşru savunma eylemi arasında orantı olmasını, kullanılan kuvvetin mevcut tehlikeyi önlemeye yetecek ölçüde olmasını ve aşırılığa kaçmamayı ifade eder, bkz. **CÖMERT**, s. 48.

¹²³ **BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ŞARTI** 51. madde.

¹²⁴ **CÖMERT**, s. 34.

¹²⁵ **CÖMERT**, s. 34.

¹²⁶ **YALÇIN**, Cüneyt, Müzmin Bir Kriz Olarak Filistin-İsrail Krizi: Tarihsel, Politik ve Hukuksal Bir Değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kırşehir, 2022, s. 66; **ALTINER**, Bilal: "Birleşmiş Milletler: Amacı, Gelişimi, Etkinliği, Uluslararası

hizmet etmediği de şüphe götürmez bir hakikattir¹²⁷. Şu halde Filistin halkı, uluslararası hukukun kendisine verdiği hakkı kullanmalı, işgal altındaki Kudüs topraklarını kurtarmak için meşru savunma hakkı kapsamında güç kullanmalıdır.

SONUÇ

Kudüs; üç monoteist din için kutsal kabul edilmektedir. Şöyle ki; Yahudiler için Hz. İbrahim'e verildiği iddia edilen "*vaat edilen topraklar*" yaklaşımı nedeniyle öneme haizdir. Hz. Süleyman tarafından inşa edilen Tapınak da Kudüs sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu Tapınak Yahudilerin ilk kiblesi ve en kutsal mekânıdır. Hristiyanlar için önem taşıma nedeni, Hz. İsa'nın bu şehirde çarmıha gerildiğine inanılmasından ileri gelmektedir. Bu sebeple Kudüs, Hristiyanlar bakımından önem arz etmektedir. Müslümanlar içinse İslam'ın ilk kiblesinin Mescidi Aksa olması, yapının Kudüs'te bulunması nedenleriyle bu şehir; Mekke ve Medine'den sonra Müslümanlar için en kutsal şehirdir. Yahudiler Kudüs şehrini 600 yıl kadar, Hristiyanlar 400 yıl kadar, Müslümanlar ise 1200 yıl kadar yönetmişlerdir. Müslümanlar adına son idareyi Osmanlı İmparatorluğu üstlenmiş, 1516 ile 1917 yılları arasında toplamda 401 yıl boyunca Kudüs'ü yönetmiştir. Bu yönetim esnasında Kudüs'te üç dinin temsilcileri barış ve huzur içerisinde yaşamışlardır. Ancak bu ortam, modern/siyasi Siyonizm fikrinin yeşermesi ve İngilizler'in Kudüs'ü işgal etmesi ile bozulmuştur.

19. yüzyılın son çeyreğine doğru ortaya çıkan modern/siyasi Siyonizm fikri, Yahudilerin Kudüs'e dönmeleri ve tarihi yurtlarında devlet kurma idealini içermiştir. İngiltere, II. Dünya Savaşı'nda Amerika Birleşik Devletleri'ni kendi saflarında savaşa çekmek için Siyonistler'in desteğine ihtiyaç duymuş, bu kapsamda 2 Kasım 1917 tarihinde Balfour Deklarasyonu'nu yayınlamıştır. İngiltere bu deklarasyon ile Filistin'de Yahudiler

Güvenliğe Katkısı ve Geleceği", Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 1, 2014, s. 7; ARAL, Berdal: "Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Eşitsizlik", SETA Yayınları, S. 72, 2013, s. 12.

¹²⁷ "...uluslararası barışı ve güvenliği sağlamanın yanında yaşanacak sorunlara barışçıl ve adaleli çözümler getirmek iddiası ile kurulmuştur. Ancak, belirlenen hedef ile gerçekleştirilememiştir. BM, tarafsız bir örgüt olmaktan çıkmıştır. Bunun en iyi örneğini BM'in Filistin meselesinde takındığı tavırda görülmektedir.", açıklamalar için bkz. SHAWAMREH, Mo-hammad, Türk Dış Politikasında Filistin Meselesi 1948-2010, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı, Karabük, 2021, s. 55.

için milli bir vatan kurulmasına sıcak bakıldığını, Filistin’de bulunan Yahudilerin tüm haklarına sahip çıkılacağını açıklamıştır.

9 Aralık 1917 tarihinde Kudüs’teki 401 yıllık Osmanlı İmparatorluğu idaresi ve 1200 yıllık İslam hâkimiyeti sona ermiş, ardından işgal ile birlikte İngiliz dönemi başlamıştır. Bu tarihte Kudüs’te hâkim nüfus Arap nüfusu olmuştur. Demografik yapıyı değiştirmek için İngiltere bazı kararlar almış; bu kararlar neticesinde Kudüs’e yoğun bir Yahudi göçü başlamıştır. İngiltere, Yahudilere toprak edinme hakkı vermiştir. 1945 yılı itibariyle Yahudi nüfusu Filistin’de 600 bin, Kudüs’te ise 100 bine ulaşmıştır. Filistin’in özellikle Kudüs’ün demografik yapısını değiştiren bu göçler, bölgenin yerlisi olan Araplar’ın tepkisini çekmiş, ardından Arap – Yahudi çatışmaları başlamıştır. Çatışmalar, İngiltere’yi zor durumda bırakmıştır. Askerlerinin öldürülmeye başlaması ile İngiltere, mandater devlet olarak 2 Nisan 1947 tarihinde sorunu Birleşmiş Milletler’e taşımıştır. Birleşmiş Milletler almış olduğu 181(II) sayılı Karar ile Filistin’de iki yapılı bir devlet kurulmasını ve Kudüs’ün uluslararası özel bir rejim (*corpus separatum*) altına konmasını kararlaştırmıştır. Bu karar üzerine İngiliz askerleri 14 Mayıs 1948 tarihinde Filistin topraklarından çekilmeye başlamış, aynı gün İsrail bağımsızlığını ilan etmiştir. Bir gün sonra yani 15 Mayıs 1948 tarihinde de İngiliz mandası sona ermiştir. Aynı gün İsrail; Kudüs’ün batısını, 5 Haziran 1967 tarihinde ise Kudüs’ün doğusunu işgal ederek ele geçirmiştir.

İsrail’in bu işgallerine uluslararası sistemin katkı sunduğu açıktır. Zira İngiltere, manda sisteminin kendisine yüklemiş olduğu self determinasyon hakkına aykırı davranmış, Filistin halkına bu hakkını teslim etmemiştir. Bunun yanı sıra 1200 yıllık Kudüs demografisini değiştirmek için Yahudiler’in Kudüs’e yerleşmelerine, buradan toprak satın almalarına izin vermiştir. Bunun yanı sıra Milletler Cemiyeti kendi Misak’ına aykırı davranmış, Filistin halkının manda altına alınan topluluk olmaktan kaynaklı haklarını çiğnemiştir. Milletler Cemiyeti’nin ardılı olan Birleşmiş Milletler de, aynı şekilde Filistin halkının self determinasyon hakkına aykırı kararlar almış, bu kapsamda Kudüs’ün uluslararası bir rejim altına alınması yönünde bir karar almıştır. Makalede açıklandığı üzere gerek mandater devlet İngiltere, gerekse de Milletler Cemiyeti ile Birleşmiş Milletler; Filistin halkının self determinasyon hakkına aykırı kararlar almış, bu durum Kudüs’ün Filistin halkının elinden yitip gitmesine neden olmuştur.

Bilindiği üzere, uluslararası hukuk bakımından kuvvet kullanma yasağı söz konusudur. Bu durum Birleşmiş Milletler Şartı m. 2/4'te düzenlenmiştir. Bunun tek istisnası, m. 51 kapsamında yer alan meşru savunmadır. İsrail, kuvvet kullanarak 1948 yılında Kudüs'ün batısını, 1967 yılında Kudüs'ün doğusunu ele geçirmiş, yasağa aykırı davranmıştır. Her ne kadar İsrail tarafından bu durum meşru savunma ilkesine dayandırılmış olsa da, meşru savunmanın şartları oluşmamıştır. Saldırının yokluğu, önleyici meşru savunma görüşünün saldırı yokluğu nedeniyle tartışmalı olması, meşru savunmanın toprak kazanma yolu olmaması, orantısız olması bu kapsamda sayılabilir. Meşru savunmanın şartları oluşmadığına göre İsrail'in, kuvvet kullanma yasağını ihlal ettiği açıktır. Bu yasağı içeren kural, uluslararası hukuk uygulamasında jus cogens niteliğini haiz bir kuraldır. Uluslararası normlar hiyerarşisinin tepesinde, öncelikle uygulanan, emredici bir kuraldır. Aksine kural ve uygulamalar batıldır. Şu hâlde İsrail'in, kuvvet kullanma yasağına aykırı olarak Kudüs'ün hem doğusunu hem batısını işgal etmesi batıldır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun kararları bağlayıcı olmayıp tavsiye niteliğindedir. Bunların Kudüs'te ihlal edilen uluslararası hukuk ilke ve kurallarını tesis etmesi mümkün görünmemektedir. Bağlayıcı karar verme yetkisi Güvenlik Konseyi'ne aittir. Ancak İsrail'in Kudüs işgaline aykırı çıkarılacak her kararın Konsey'in daimî üyelerinden Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere'nin vetosunu takılacağı kuvvetle muhtemeldir. Bu haliyle, Birleşmiş Milletler sisteminin Kudüs sorununu çözmekten uzak kaldığı açıktır. Bu sistemin, Kudüs'teki uluslararası hukuka aykırı uygulamaları önlemekten ya da durdurmaktan aciz kaldığı şüphe götürmez bir hakikattir.

Şu hâlde; Filistin halkının Kudüs'te devam eden işgale karşı meşru savunma hakkı kapsamında aktif bir eylem planını harekete geçirmesi zorunludur. Zira meşru savunma hakkının şartları oluşmuştur. Bunun yanı sıra Filistin, meşru savunma hakkını kullanırken aynı zamanda kendisine yardım etmek üzere bazı devletleri Filistin topraklarına davet edebilir, bu kapsamda kolektif meşru savunma hakkını işletebilir. Kolektif meşru savunma hakkı, bir silahlı saldırıya uğrayan devletin yardım çağrısına giden bir grup devletin bu hakkı kullanmasıdır. Kolektif meşru savunma hakkının işletilebilmesi için Filistin'in daveti zorunludur. Aksi halde hiçbir devletin böyle bir hakkı söz konusu olmaz. Kolektif meşru savunma hakkının uygulamaya konması neticesinde Filistin ile İsrail arasındaki askeri güç dengesizliği ortadan kalkmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- ABU OUN**, Mohammed: "Al-Quds As Mentioned In Un Resolutions", Journal of Islamic Jerusalem Studies C. 23, S. 1, 2023, s. 19 – 28.
- ACER**, Yücel/**KAYA**, İbrahim: Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı: Ankara, 2021.
- ALTINER**, Bilal: "Birleşmiş Milletler: Amacı, Gelişimi, Etkinliği, Uluslararası Güvenliğe Katkısı ve Geleceği", Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 1, s. 1 – 9.
- ARAL**, Berdal: "Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Eşitsizlik", SETA Yayınları, S. 72, 2013, s. 8 – 26.
- ATAÖV**, Türkkaya: "Kudüs ve Devletler Hukuku", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 35, S. 1 – 4, 1980, s. 29 – 54.
- AURELİU**, Critescu: The Right To Self-Determination Historical And Current Development on the Basis of United Nations Instruments: New York, United Nations, 1981.
- BATIR**, Kerem/**ARAS**, İlhan: "Self-Determinasyon Hakkı ve Filistin Devleti Bağlamında Filistin Sorunu", Nevşehir Hacı Bektaş Veli Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, S.1, 2011, s. 146 – 164.
- BATUK**, Cengiz/**MERT**, Rabia: "Çatışan Kutsalların Ortasındaki Şehir: Kudüs", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C.17, S. 2, 2017, s. 129 – 149.
- BEYOĞLU**, Cem Ümit: Kuvvet Kullanma Yasağı Kapsamında Devletlerin Bireysel Meşru savunma Hakkı, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Antalya, 2016.
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER**, Filistin Sorunu, Resolution Archives - Page 69 of 69 - Question of Palestine (un.org) (Erişim Tarihi: 14.05.2024).
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU**, 3. Oturum Resmi Kayıtları, Ad Hoc Siyasi Komite, 2. Bölüm, 1949 s. 302, erişim için bkz. Genel Kurul Resmi Kayıtları, 3. oturum Bölüm II, Ad Hoc Siyasi Komite, 1949: ekler (un.org), (Erişim Tarihi 14.05.2024).
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU**, BM'de Filistin Sorunu'nun Tarihi Arka Planı (1947 – 1975), A/AC.183/L.3, 11 Mart 1976 Tarih, Palestine question at the UN (1947-1975)/CEIRPP Historical

backgrounder (A/AC.183/L.3) - Question of Palestine, (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU, 194 (III) sayılı Karar, 11 Aralık 1948 Tarih, NR004365.pdf (un.org) (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU, 303 (IV)21 sayılı Karar, 9 Aralık 1949 Tarih, NR005122.pdf (un.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU, 3314(XXXIX) sayılı Karar, 14 Aralık 1974 Tarih, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı 3314 (XXIX) (umn.edu) (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ, 478 sayılı Karar, 20 Ağustos 1980 Tarih, Security Council Resolution 478 - UNSCR, (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU, 3314 (XXIX) sayılı Karar, 14 Aralık 1974 Tarih, nr073916.pdf (un.org) (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU, 10/19 sayılı Karar, 21 Aralık 2017 Tarih, a_res_es_10_19.pdf (securitycouncilreport.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ, 267 sayılı Karar, 3 Temmuz 1969 Tarih, Resolution 267 (unscr.com), (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU, 2253 (ES-V) sayılı Karar, 4 Temmuz 1967 Tarih, NR020913.pdf (un.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ, 271 sayılı Karar, 15 Eylül 1969 Tarih, Security Council Resolution 271 - UNSCR, (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ, 242 sayılı Karar, 22 Kasım 1967 Tarih, NR024094.pdf (un.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ, 252 sayılı Karar, 21 Mayıs 1968 Tarih, Resolution 252 (1968) / (un.org) (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU**, 181(II) sayılı Karar, 29 Kasım 1947 Tarih, _NR003888.pdf (un.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024).
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU**, 186 (II) sayılı Karar, 20 Mayıs 1948 Tarih, nr004124.pdf (un.org) (Erişim Tarihi: 14.05.2024).
- CATTAN**, Henry: "The Status Of Jerusalem Under International Law And United Nations Resolutions", *Journal of Palestine Studies*, C. 10, S. 3, 1981, s. 3 – 15.
- CÖMERT**, İbrahim: Önleyici Meşru savunma ve Uluslararası Hukuktaki Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Çankaya, 2006.
- CZAPLIŃSKI**, Władysław: "Customary International Law On The Use of Force", *Wroclaw Review*, C. 8, S. 2, 2018, s. 97-111.
- ÇETİN**, Burak: Birleşmiş Milletler Andlaşmasında Kuvvet Kullanma Yasasının İstisnası Olarak Bireysel Meşru Savunma Hakkının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2006.
- ÇEVLİKLİ-FANDAĞ** Ezgi: Uluslararası Alanda Kudüs'ün Siyasi ve Hukuki Statüsü, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Bursa, 2017.
- ÇİÇEK**, Fehmi: İsrail'in Filistin Devletinde Yerleşimcilik Politikasının Uluslararası Hukuk ve Devletin Unsurları Bakımından Sonuçları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Programı, İstanbul, 2022.
- ÇULLU**, Fatih: Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Programı Uluslararası Çatışma Hukukuna Göre Önleyici Meşru Savunma Doktrininin Gelişimi ve Örnek Olay İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi, Milli Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri ve Milli Güvenlik Enstitüsü Müdürlüğü Güvenlik Araştırmaları Anabilim Dalı, Ankara, 2022.
- DAĞ**, Akın: Birleşmiş Milletler Antlaşması Kapsamında Bireysel Meşru Savunma Hakkı Örnek Olay İsrail - Filistin Çatışması, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bölümler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İzmir, 2014.

- DEĞDAŞ**, Ulaş Can: “Uluslararası Hukukta Önleyici Meşru savunma Hakkı”, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 6, 2018, s. 21 – 40.
- DOĞAN**, İlyas: Devletler Hukuku, Ankara, 2013.
- DEMİREL**, Ege: Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı Kapsamında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kırıkkale, 2021.
- GILMOUR**, D. R.: “The Meaning of “Intervene ” within Article 2 (7) of the United Nations Charter— An Historical Perspective”, Cambridge University Press C. 16, S. 2, 2008, s. 330 – 351.
- GÜMÜŞ**, Abdurrahman: The Status of Palestine In The United Nations And Its Implications for The Israeli–Palestinian Conflict, Doktora Tezi, Boğaziçi University Institute of Social Sciences Political Science and International Relations, İstanbul, 2020.
- GÜNDÜZ**, Aslan: Milletlerarası Hukuk, Ankara, 2018.
- HAYYAR**, M, Emre: Uluslararası Hukukta Kudüs Sorunu, Kayhan, Ali Kerem/Karaoğlu, Ali Osman (Editörler), Ankara, 2023.
- KALKAN - ÖZHELVACI Esra**: A Study of The United Nations' Peace Initiatives on the Palestinian- Israeli Issues, Yüksek Lisans Tezi, Social Sciences University of Ankara Institute of Graduate Studies Master of Arts in Quds, Ankara, 2022.
- KARADAĞ**, Ulaş: “Birleşmiş Milletler Antlaşması’na Göre Meşru savunma Hakkı”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 2, 2016, s. 171 – 186.
- KARAKÖSE**, Hasan: “Filistin ve Kudüs Meselesine Genel Bir Bakış (XIX. Yüzyılın Ortasından XX. Yüzyıl Ortalarına Kadar)”, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED), C. 4, S. 2, 2018, s. 150 – 165.
- KASALAK**, Kadir: “İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi S. 25, 2016, s. 65 – 78.
- KILINÇ**, Doğan: “Self Determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 12, S. 1 – 2, 2008, s. 949 – 982.

- KOÇAK**, Mustafa: "Self Determinasyon Hakkı ve Self Determinasyon Hakkı Teorileri", *DÜHFD*, C. 23, S. 38, 2018, s. 85 – 148.
- KOŞAL**, Yusuf: İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Filistin Direniş Örgütleri, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Bingöl, 2021.
- KÖFTÜRCÜ**, Hüseyin: "Semavi Dinler Bağlamında Kudüs Jerusalem in The Context of Abrahamic Religions", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 13, S. 71, 2020, s. 1054 – 1061.
- KÜTÜKÇÜ**, M. Akif: "Uluslararası Hukukta Self-Determinasyon Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, 2004, s. 259 – 276.
- KURT**, Rıza: The Impact of The United States of America's Decision on Jerusalem on the Future of International Law and the United Nations, Yüksek Lisans Tezi, Bahcesehir University Social Sciences Institute Global Affairs, İstanbul, 2018.
- NOVİANİ**, Riktin/**PRATAMA**, Garry Gumelar: "Legitimization of Jerusalem Embassy Act According to International Law", *Diponegoro Law Review* C. 6, S. 1, 2021, s. 108 – 122.
- NUHİÇ**, Hazir: Uluslararası Hukuk ve Birleşmiş Milletler Kararları Çerçevesinde Saldırı Kavramı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2010.
- PAZARCI**, Hüseyin: Uluslararası Hukuk, Ankara, 2018.
- REÇBER**, Kamuran: Uluslararası Hukuk, Bursa, 2014.
- PETERS**, Katie: "International Law And The Use of Force", *QUTLJJ*, C. 4, S. 2 (2004): 1 – 14.
- PETRESKİ**, Milorad: "The International Public Law And The Use of Force By The States", *Journal of Liberty and International Affairs* | C. 1, S. 2, 2015, s. 1 – 9.
- SAPERIA**, Jordie: "Jerusalem: Legal Status, Condominium and Middle East Peace", *JEAIL*, C. 1, 2010, s. 175 – 198.
- SHAWAMREH**, Mohammad: Türk Dış Politikasında Filistin Meselesi 1948-2010, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı, Karabük, 2021.

- ŞEVLİ**, Samet: İsrail Devleti'nin Kuruluşunda İngiliz Mandasının Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Bandırma, 2021.
- TAŞBAŞI-ABUSENENH**, Sema Nur: Birleşmiş Milletler Kararları Çerçevesinde Kudüs'ün Hukuki Statüsü, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Ülkeleri Hukuk Sistemleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2021.
- TETİK**, Asiye Derya: 7. YY'dan Haçlı Hâkimiyetine Kadar Kudüs Tarihi, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarih Programı, Manisa 2018.
- TOK**, Abdulkadir: "Uluslararası Hukuka Göre Kudüs'ün Statüsü", İNSAMER, Araştırma 126, 2020, s. 1 – 7.
- TOSUN**, Fatih: "Uluslararası Hukuk'ta "Kuvvet Kullanma ve Karışma" Kavramlarının Değişen Anlamı", Güvenlik Stratejileri Dergisi, C. 5, S. 9, 2009, s. 89 – 118.
- ULUSLARARASI ADALET DİVANI**, "Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Paramiliter Faaliyetler Hakkında Dava", 27.6.1986, erişim için bkz. 070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf (icj-cij.org), (Erişim Tarihi: 14.05.2024).
- YALÇIN**, Cüneyt: Müzmin Bir Kriz Olarak Filistin-İsrail Krizi: Tarihsel, Politik ve Hukuksal Bir Değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kırşehir, 2022.
- YILDIZ-BAYRAK**, Handan: Kur'an'da Kudüs ve Mescid-i Aksa, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı, Konya, 2019.